

Monikulttuurisen yhteiskunnan ehdot ja haasteet

Timo Soukola

Tämä esitys on laadittu tammi- ja helmikuussa 1999 antamaan aineksia Sitran monikulttuurisuus-hankkeen suunnitteluun. Kartoituksessa hahmotellaan monikulttuurisuutta koskevan keskustelun suuntia ja sävyjä Suomessa sekä tärkeiksi katsotuissa vertailumaissa. Lopuksi muotoillaan eräitä monikulttuurisuuteen liittyviä kysymyksiä, joita on Suomessa syytä pohtia ja tutkia tähänastista enemmän.

Sisältö

Monikulttuurisuuden käsite.....	2
Assimilaatio vai integraatio?.....	2
Yhdeksän miljoonaa muukalaista.....	4
Monikulttuurinen kansankoti.....	5
Monikulttuurisuuden ehdot.....	6
Suomi vastaanottajamaana.....	11
Monikulttuuriseen Suomeen?.....	14
Katsaus monikulttuurisuutta käsittelevään kirjallisuuteen.....	18
Monikulttuurisuuden haasteita.....	20
Monikulttuurisen yhteiskunnan perusta.....	20
Kulttuurien kohtaaminen ja suvaitsevuus.....	20
Maahanmuuttajien osaamisen hyödyntäminen.....	22
Maahanmuuttajien yritystoiminta.....	23
Hoitoala.....	24
Kontrollipolitiikka.....	25
Maahanmuuttajien ääni.....	26
Kirjallisuutta.....	27

Monikulttuurisuuden käsite

Käsitteen **monikulttuurisuus** (*multiculturalism*) katsotaan yleisesti syntyneen Kanadassa yhdysvaltalaisen kulttuuriantropologisen koulukunnan ja ranskalaisen strukturalistisen antropologian vaikutuksesta. Monikulttuurisuudesta tuli 1960-luvulla kotimaassaan muotikäsite, kun sitä rupesivat viljelemään virallisen kaksikulttuurisuuden kriitikot. Arvostelu johti politiikan muuttamiseen, ja vuodesta 1972 lähtien Kanadan liittohallituksessa on ollut monikulttuurisuusasioista vastaava ministeri. Siitä pitäen käsitteellä on ollut kolme eri merkitystä: a) luonnehdinta yhteiskunnasta, jota leimaa etninen tai kulttuurinen heterogeenisuus, b) tavoiteltava yhteiskunnallinen tilanne, jossa väestön etniset tai kulttuuriset ryhmät nauttivat yhdenvertaisuutta ja toistensa vastavuoroista kunnioitusta, c) politiikka, jota julkinen valta harjoittaa väestön etniseen tai kulttuuriseen heterogeenisuuteen liittyvissä kysymyksissä.

Käsite **monikulttuurinen yhteiskunta** on levinnyt nopeasti kaikkialle maailmaan ja samalla sen deskriptiivinen ja normatiivinen ulottuvuus ovat päässeet sekaantumaan. Lukuisia yhteiskuntia voidaan nykyään osuvasti kuvailla monikulttuurisiksi, mutta tuskin mikään yhteiskunta vielä perustuu kaikkien kulttuuristen ryhmien vastavuoroiseen kunnioitukseen ja täysin tasavertaiseen yhteistyöhön – jollei Euroopan unionia ainakaan vielä katsota yhdeksi ainoaksi yhteiskunnaksi. Merkitysten sekaantumiseen on varmaankin ollut osaltaan johtamassa käsitteen poliittinen käyttökelpoisuus: moni hallitus monessa maassa – myös Suomessa – on julistanut vähemmistöpolitiikkansa päämääräksi monikulttuurisen yhteiskunnan. Poliittistumisensa vuoksi käsite on saanut vielä neljännekin käytön: Ranskan ja Saksan muukalaisvihamielisen oikeiston propagandassa monikulttuurinen yhteiskunta on kauhukuva, jonka väitetään toteutuvan, jos maahanmuuton annetaan jatkua ja tukahduttaa valtaväestön identiteettiä.

Assimilaatio vai integraatio?

Kanadassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja niiden entisessä emämaassa Britanniassa monikulttuurisuus on omaksuttu maahanmuuttopolitiikan perustaksi. Tavoitteena pidetään monikulttuurista yhteiskuntaa, jossa erilaiset etniset ryhmät elävät rinnakkain ja rikastuttavat toisiaan. Maahanmuuttajien¹ katsotaan ilman muuta kuuluvan etnisiin yhteisöihin. Poliittikkaa, jossa etnisiä ja kulttuurisia eroja ei oteta huomioon vaan maahanmuuttajat pyritään sulattamaan valtaväestöön, pidetään brittiläisessä katsannossa epäoikeudenmukaisena, koska se riistää tulokkaalta oikeuden ylläpitää omaa kulttuuriaan, ja myös etnisten konfliktien synnyttäjänä, koska se ei salli maahanmuuttajien toteuttaa kulttuurista erityislaatuaan. Kulttuurisesta sulauttamisesta pidäytyminen on edistänyt maahanmuuttajien integroitumista vastaanottajamaan poliittiseen järjestelmään. (Ylänkö 1997; Oberndörfer 1998.)

¹ Maahanmuuttajilla tarkoitetaan tässä esityksessä – jollei toisin mainita – kaikkia vieraassa maassa pysyvästi tai pitkäaikaisesti oleskelevia, koska muistion tehtävän vuoksi ei ole tarpeen puhua erikseen pakolaisista, turvapaikan tai oleskeluluvan hakijoista tai siirtolaisista. Sellaiset vakiintuneet etniset vähemmistöt kuten Suomen romanit ja saamelaiset päätettiin esitutkimusta suunniteltaessa jättää pääasiallisesti tarkastelun ulkopuolelle.

Kaija Matinheikki-Kokko (1994) erottaa brittiläisessä maahanmuuttopolitiikassa neljä kehitysvaihetta. Aluksi sovellettiin kulttuurisesti tiedostamatonta lähestymistapaa: etniset vähemmistöt haluttiin sulattaa valtaväestöön opettamalla tulokkaat elämään maassa maan tavalla. Seuraavaksi omaksuttiin liberaalilpluralistinen lähestymistapa ja siirryttiin sulattamisesta integraatioon: vähemmistöjä autettiin erityisin tukitoimin käyttämään julkisia palveluja ja valtaväestölle annettiin suvaitsevuuskasvatusta. Tästä edettiin kulttuurilpluralistisen lähestymistavan toteuttamiseen: etnisten vähemmistöjen kulttuuristen erityispiirteiden huomioon ottaminen sai keskeisen sijan etnisiin vähemmistöihin kuuluvien hyvinvoinnin turvaamisessa. Kaikissa maahanmuuttajia pitkään ja paljon vastaanottaneissa maissa on havaittu etnisten vähemmistöjen huono-osaisuus pysyväksi, yhteiskunnan rakenteisiin kytkeytyväksi ilmiöksi eikä vain johonkin ajanjaksoon tai tilanteeseen liittyväksi väliaikaiseksi ongelmaksi. Tämän vuoksi Britanniasakin on katsottu strukturalistinen lähestymistapa maahanmuuttopolitiikan välttämättömyydeksi: täytyy pyrkiä poistamaan etnisyyteen perustuva rakenteellinen eriarvoisuus ja vastustamaan aktiivisesti rasismia.

Nykyaikaisen sulattamis- eli assimiloitopolitiikan toteuttajista huomionarvoisin on Ranska, Britannian tavoin vanha siirtomaaisäntä ja runsaan siirtolaisuuden vastaanottaja. Ranskassa epäillään monikulttuurisuuspolitiikan johtavan etnisten yhteisöjen institutionaalistumiseen sekä aikaa myöten jopa vapauden, demokratian ja ihmisoikeuksien ihanteiden vaarantumiseen. Assimiloituminen koetaan nykyään monissa maissa sopimattomaksi käsitteeksi, mutta se kuvaa juuri sitä, mihin moni maahanmuuttajajäsen ja -perhe omasta halustaan pyrkii: mahdollisimman nopeaa – ja jäännöksetöntäkin – valtakulttuuriin sulautumista. Ranskassa käsitteen ovat palauttaneet yhteiskunnalliseen keskusteluun eräät kirjoittajat, jotka suosittelevat maahanmuuttajien sulautumista valtaväestöön, jotta vältetään vapaaehtoisesti eristäytyvien eli integrististen yhteisöjen runsas muodostuminen. Käsite esiintyy Ranskassa lakitekstissäänkin: maan kansalaisuuden saaminen edellyttää todistettua assimiloitumista – tosin todellista sulautumista ei käytännössä vaadita. (Ylänkö 1997; Hynynen 1997.)

Jyrkän kielteisesti maahanmuuttoon suhtautuvien osuus on 1990-luvulla kasvanut selvästi kaikkialla Länsi-Euroopassa. Mikään muu muukalaisvastainen poliittinen puolue ei kuitenkaan ole saavuttanut samanlaista menestystä kuin Ranskan Front national, joka on enimmillään saanut valtakunnallisissa vaaleissa yli 15 prosentin ääniosuuden. Monikulttuurisuus laajasti ymmärrettynä on ensisijainen uhka, jota vastaan Front national julistaa taistelevansa. Puolueen mukaan epäeurooppalainen vaikutus ei rikasta eurooppalaista identiteettiä vaan tuhoaa sen; monikulttuurisuus johtaa dekadenssiin. Front puhuu poliittisen vallan haltijoiden eli poliittisen luokan mondialismista. Se on kannattajiensa harhaisesti edistykseksi katsoma valtaideologia, joka on tullut romahtaneen marxismiin sijaan. Todellisuudessa mondialismi johtaa Frontin mukaan barbariaan, kansallisten arvojen ja kansakuntien tuhoon sekä oligarkiaan. Front väittää edustavansa ranskalaista identiteettiä sekä ranskalaisia arvoja ja perinteitä, joita se puolustaa todellista rasismia eli mondialistisen oligarkian valtaväestöön kohdistamaa syrjintää vastaan. Front nationalin äskettäinen hajoaminen tuskin johtaa liikkeen ideologiseen uudistumiseen, sillä kumpikin siipi ilmoittaa toteuttavansa uskollisesti aiempaa ohjelmaa. (Büchi 1996; Vaarakallio 1996; Vaarakallio 1997; Libération 7.12.1998; Le Monde 26.1.1999.)

Yhdeksän miljoonaa muukalaista

Sekä Ranskassa että Britanniassa arvostellaan herkästi Kanaalin toisella puolen harjoitettua maahanmuuttopolitiikka. Kumpikaan maa ei ole onnistunut hoitamaan maahanmuuttoasioitaan lähimainkaan kitkattomasti, vaikka niiden vastaanottamista tulokkaista useimmat hallitsevat uuden kotimaan kielen jo ennestään. Saksassa maahanmuutto nähdään yhdeksi suurimmista yhteiskunnan ongelmista, mutta kyseessä onkin 1990-luvulla ylivoimaisesti eniten maahanmuuttajia vastaanottanut läntisen Euroopan maa. Saksassa asuu nykyisin yli seitsemän miljoona pakolaista, turvapaikanhakijaa tai muuta maahanmuuttajaa sekä lähes kaksi miljoonaa idän entisistä sosialistisista maista saapunutta sukujuuriltaan saksalaista paluumuuttajaa. Vain harva tulokkaista osaa saksan kieltä. (Ks. Dacyl 1995; von Pollern 1998; Hynynen 1997; Der Spiegel 16/1997.)

Käsite monikulttuurinen yhteiskunta on saanut Saksassa anglosaksisista poikkeavia ja ristiriitaisia tulkintoja. Käsite on vakiintunut yleiskieleen ja sitä käytetään nykyisin lukuisissa eri merkityksissä, myös negatiivisesti varautuneena, kun puhutaan ilmiöistä, joita aiemmin nimitettiin ulkomaalaisongelmiksi. Monesti sitä viljellään, kun halutaan nostaa esiin ihmis- ja kansalaisoikeuksia loukkaavia yhteiskunnan epäkohtia ja korostaa suvaitsevaa kanssakäymistä ja rinnakkaineloa eri kulttuureja edustavien mutta samassa poliittisessa järjestelmässä toimivien ihmisten välillä. Sosiologisessa ja kasvatustieteellisessä tutkimuksessa käsite on saanut laajan positiivisesti varautuneen käytön. Joillekin taas kyse on vain vapaa-ajan rikastumisesta; vakavista maahanmuuttokysymyksistä piittaamatonta nautiskelua vieraskulttuurisista tavaroista ja palveluista pilkataan kulinaaris-kyyniseksi monikulttuurisuudeksi. Yhteiskunnallisessa keskustelussa on varoitettu korostamasta liikaa kulttuurista ulottuvuutta etnisten ryhmien yhteiselossa, sillä helposti huomiotta jäävät taloudelliset, sosiaaliset ja poliittiset kysymykset ovat maahanmuutossa vahvasti esillä. Visio harmonisesta monikulttuurisuudesta on reaaliajalle vieras. On myös muistutettu, että jos vähemmistöjen suojaamiseksi institutionaalistetaan kulttuurit, kavennetaan sekä valtaväestöön että vähemmistöihin kuuluvien kansalaisten kulttuurista valinnanvapautta; kulttuurin jäsenyyden täytyy siis aina olla vapaaehtoista. Yleiskielessä runsaasti käytettynä käsite monikulttuurinen yhteiskunta on Saksassa(kin) menettänyt tarkkuutensa. (Bauman 1998; Oberndörfer 1998; Strasser 1997.)

Arvovaltainen yleisaikakauslehti *Der Spiegel* julkaisi huhtikuussa 1997 raportin Saksassa asuvien maahanmuuttajanuorten pahentuvasta huono-osaisuudesta. Monillakaan maahanmuuttajilla ei ole mitään todellisia mahdollisuuksia integroitua saksalaiseen yhteiskuntaan; tämä koskee yhtä hyvin sujuvasti saksaa puhuvia kolmannen sukupolven siirtolaisia kuin ummikkovenäläisiä mutta heti saapuessaan Saksan kansalaisuuden saaneita paluumuuttajia. Yhä useammat nuoret etsivät toivottomaan elämäänsä sisältöä kovista huumeista, jengeistä, tappeluista ja rosvoilusta sekä järjestäytyneestä rikollisuudesta, mikä näkyy selvästi myös rikostilastoissa. Islamistiset tai muulla tavoin integristiset ryhmät saavat nekin jatkuvasti uusia jäseniä. *Der Spiegel* varoittaa, että lisääntyvät väkivallan purkaukset etnisten ryhmien välillä vaarantavat koko saksalaisen yhteiskunnan turvallisuuden. Lehden mukaan monikulttuurinen yhteiskunta on Saksassa osoittautunut illuusioksi: vastavuoroiseen kunnioitukseen perustuvan rinnakkainelolon ja yhteistyön sijasta eri kulttuurit ovat päätyneet eristäytymiseen ja väkivaltaiseen vihanpitoon. Samalla lehti kuitenkin antaa tilaa puheenvuoroille, joissa muistutetaan jatkuvan syrjinnän tehokkaasti ajavan etnisiä vähemmistöjä vapaaehtoiseen eristäytymiseen. (*Der Spiegel* 16/1997.)

Yleensä linjaltaan liberaaliksi katsottua *Der Spiegel*ä syytettiin tämän kirjoituskokonaisuuden vuoksi ulkomaalaisvihan lietsomisesta ja "monirikollisesta monikonfliktiyhteiskunnasta" varoitelleen äärioikeiston tukemisesta. Kriitikissä korostettiin, ettei maahanmuuttajanuoriso ole vaarallista vaan että yhteiskunnan turvallisuuden vaarantavat ne ankeat olosuhteet, joissa maahanmuuttajat elävät. Monikulttuurisen yhteiskunnan tappiosta ei pidä puhua maassa, jossa monikulttuurisuutta ei ole koskaan otettu yhteiskunnan tavoitteeksi. Integraation edistämiseksi tulee helpottaa Saksan kansalaisuuden hankkimista ja turvata syrjinnältä suojaavin säädöksin maahanmuuttajille tasavertaiset mahdollisuudet työelämässä ja muualla yhteiskunnassa. Maahanmuuttajanuorista lähes kaksi kolmannelta on syntynyt ja kasvanut Saksassa sekä kiinnittynyt monin olennaisin sitein saksalaisuuteen, joten ei ole oikein kohdella heitä ulkomaalaisina. Siitä *Der Spiegel* ja sen arvostelijat olivat yhtä mieltä, etteivät saksalaiset poliitikot ole alkuunkaan riittävästi kiinnittäneet huomiota maahanmuuton realiteetteihin. (Gaitanides 1997; Bökel 1998; Hynynen 1997.)

Monikulttuurinen kansankoti

Ruotsin maahanmuuttopolitiikkaa arvioimaan asetettu komitea katsoi vuonna 1996 antamassaan mietinnössä (SOU 1996: 55), että Ruotsista on jo tullut monikulttuurinen yhteiskunta, sillä huomattavalla osalla maan väestöstä on maahanmuuttajatausta; tällä tarkoitetaan niitä asukkaita, joiden vanhemmista vähintään toinen on syntynyt ulkomailla. Maahanmuuttopolitiikan päämääräksi pitää komitean mukaan asettaa maahanmuuttajien integraatio ruotsalaiseen yhteiskuntaan. Maahanmuuttajavastaisuutta voidaan komitean mielestä parhaiten torjua siten, että parannetaan tulokkaiden mahdollisuuksia hankkia itse elantonsa ja osallistua yhteiskunnan toimintoihin, siis ehkäisemällä maahanmuuttajien marginaalistuminen. Komitean mukaan tarvitaan voimakkaita toimia, jotta estetään uudenlaisen, etnisyyteen perustuvan luokkajaon juurtuminen ruotsalaiseen yhteiskuntaan.

Kulttuureista ryhdyttiin Ruotsissa puhumaan maahanmuuttokysymyksen yhteydessä vasta 1970-luvun lopulla, kun vastaanottopolitiikkaa jouduttiin uudistamaan Lähi-idästä saapuneen muuttoliikkeen vuoksi. Antropologinen kulttuuri-käsite havaittiin käyttökelpoiseksi, mutta pian todettiin myös langetun niin sanottuun kulttuuristamiseen (*kulturisering*): syy maahanmuuttajan sopeutumisvaikeuksiin nähtiin hänessä itsessään tai hänen kulttuurissaan, ei sosioekonomisissa rakenteissa. Aiempi siirtolaispoliittinen komitea katsoi mietinnössään vuonna 1984, ettei Ruotsista tule monikulttuurista yhteiskuntaa, koska selkeärajaisia vähemmistökielisiä ja -kulttuurisia ryhmiä ei ollut (saamelaiset ja Länsipohjan suomalaiset oli tällöinkin rajattu etukäteen tarkastelun ulkopuolelle). Omakulttuurisen maahanmuuttajaryhmän pitkäaikaiseen olemassaoloon katsottiin tarvittavan alueellisen ja ammatillisen keskittymisen lisäksi riittävän suuri, jatkuvan maahanmuuton tukema jäsenmäärä. Näiden ehtojen täyttymistä Ruotsissa ei pidetty mahdollisena.

1990-luvun alusta lähtien monikulttuurisuus ja monikulttuurinen yhteiskunta ovat olleet Ruotsin julkisessa keskustelussa ahkerasti viljeltyjä käsitteitä. Useimmiten niillä tarkoitetaan jotain positiivista, tavoittelemisen arvoista. Vuoden 1996 komitea muistuttaa, että käsitteillä on kuvaileva ja ideologinen ulottuvuutensa. Monikulttuurisuus ei ole ongelmaton päämäärä, sillä sen edistämiseen tarvitaan vähemmistökiintiöitä ja ehtyvien vähemmistöryhmien tukemista, esimerkiksi uusien jäsenien kutsumista ulkomailta. Komitea käyttää käsitteitä vain kuvailevina, silloin näet on puhe koko yhteiskunnasta eikä vain maahanmuuttajista. Monikulttuurisuus on koko yhteiskuntaa koskettava kysymys, ei vain

maahanmuuttokysymys. Komitea katsoo Ruotsin jo täyttävän monikulttuurisuuden tunnusmerkistön, joten monikulttuurisuus pitää ottaa huomioon politiikassa ja yhteiskunnan toimenpiteissä. Tämän periaatteen toteuttamisen tavoista ja keinoista on päätettävä erikseen, ja siksi asiasta tulee käydä jatkuvaa keskustelua demokratian pelisäännöin. Integraation ottaminen tavoitteeksi merkitsee sitä, ettei maahanmuuttajille anneta erityiskohtelua, sillä heille kuuluu samat oikeudet ja velvoitteet kuin muillekin maan asukkaille. Ihmisiä, joilla on erityistarpeita, voidaan kuitenkin auttaa erityistoimenpitein.

Monikulttuurisuuden ehdot

Ruotsin maahanmuuttopoliittisen komitean mietinnön liitteenä julkaistiin joukko komitean hyödyntämiä tutkimuksia, joissa käsitellään Ruotsin erityiskysymysten lisäksi monikulttuurisen yhteiskunnan yleisiä edellytyksiä. Michele Micheletti (1996) nimittää liberaalidemokraattisuudeksi näkemystä, jonka mukaan yksilö on demokratian ainoa perusta. Liberaalidemokraattien mielestä syrjintä ja muut monikulttuurisen yhteiskunnan ongelmat voidaan ratkaista kehittämällä yksilönoikeuksia. Katsomusta, jonka mukaan ryhmät ovat politiikan ja demokratian perusta, Micheletti nimittää yhteisökeskeisyydeksi. Yhteisönkorostajien mielestä yksilökeskeiset universalistiset näkemykset ovat epädemokraattisia, koska ne eivät ota huomioon yhteisöjen sosiaalista merkitystä. Oikeudet kuuluvat tämän näkemyksen mukaan ryhmille, eivät yksilöille. Radikaalidemokraateiksi Micheletti nimittää niitä, jotka kritikoivat kumpaakin näistä näkemyksistä ja korostavat, että yksilöllä ja yhteisöllä on kummallakin osansa politiikassa.

Monikulttuurisuuden käsitteen avulla on Micheletin mukaan koetettu puolustaa ja edistää etnosentrismiä, joka löysimmillään on radikaalidemokratiaa ja jyrkimmillään kiistää yksilöiden oikeudet ryhmänsä ulkopuolella. Micheletti haluaa tarkastella edellä esitettyjen erottelujen avulla niitä ongelmia, joita runsas maahanmuutto aiheuttaa länsimaisille yhteiskunnille. Suuri jännite on syntynyt siitä, ettei mikään länsimainen demokratia voi enää vaatia maahanmuuttajia assimiloitumaan valtakulttuuriin mutta jokaisessa poliittisessä demokratiassa on kuitenkin oltava jokin yhteinen kiinnekohta, yksimielisyys kansallisesta identiteetistä ja päämäärästä. Tarvitaan siis uusi yhteiskuntasopimus.

Monikulttuuriseen demokratiaan kuuluu Micheletin mukaan osallistuminen ja suvaitsevuus mutta myös vähemmistöryhmien tietoinen ja järjestelmällinen tukeminen ja siten vetäminen mukaan aktiiviseen rooliin yhteiskunnassa ja politiikassa. Demokraattinen solidaarisuus syntyy tarvittaessa vähemmistökiintiöin turvatusta *osallistumisesta*, erilaisuuden kunnioittamisena ilmenevästä *suvaitsevuudesta* ja yhteiskunnan kaikkiin jäseniin kohdistuvasta *vastuusta*. Monikulttuuriselle demokratialle on ominaista yhteiskunnallisia ratkaisuja koskeva yksilöiden ja yhteisöjen käymä keskustelu, jonka avulla etsitään kaikkien ryhmien kannalta oikeudenmukaiset ratkaisut kollektiivisiin ongelmiin, joita ei siis ratkaista valtakamppailuissa. Yhteiskunnallisen keskustelun välttämätön edellytys on, että kaikki osallistujat tunnustavat keskustelun institutionaalisen ympäristön legitimiiksi. Monikulttuurisen demokratian täytyy myös kyetä itsepuolustukseen. Keinot ulottuvat vakuuttavasta argumentoinnista pakkokeinoihin.

Voidaanko Ruotsiin rakentaa monikulttuurinen demokratia? kysyy Micheletti. Tilastot osoittavat, että maahanmuuttajien osallistuminen politiikkaan on heikkoa ja vähentynyt 1970-luvun jälkeen. Maahanmuuttajajärjestöt eivät nekään juuri saa jäsenkannatusta. Vähemmistöjen osallistuminen ei siis ole lähelläkään monikulttuurisessa demokratiassa

vaadittavaa tasoa. Michelettin mukaan tutkimukset osoittavat, että Ruotsin valtaväestön asenteet maahanmuuttajia kohtaan ovat aikojen saatossa muuttuneet suvaitsevammiksi. Kirjoittaja ei tässä jostain syystä ota huomioon 1990-luvun selvää käännettä kielteiseen (ks. Jaakkola 1994) suuntaan. Micheletti myöntää, että tiedotusvälineissä esiintyy tosin edelleen paljon vastuutonta ja sensaatiohakuista puhetta maahanmuuttajista. Kansalaisjärjestöt ovat kuitenkin hänen mielestään tehneet menestyksestä työtä suvaitsevuuksien hyväksi.

Micheletti korostaa, ettei ruotsalaisille ainakin aikaisemmin luonteenomainen välinpitämättömyys ole suvaitsevuuksia. Ruotsalaisilla on kyky ymmärtää, ettei vastikään maahan saapunut lähimmäinen vielä voi osata kunnolla ruotsia, mutta on väärin maahanmuuttajia kohtaan jatkuvasti sallia heiltä tällä tavoin kaikkein konkreettisimmin ilmenevää puutteellista kansalaistaitoa. Jos maahanmuuttajalta ei ennen pitkää aleta vaatia ruotsin kielen asianmukaista hallintaa, hän jää väistämättä yhteiskunnan marginaaliin. Tämä varmaankin käy esimerkiksi myös vastuun toteutumisesta, josta Micheletti ei erikseen puhu. Edellä hän määritteli vastuun siten, että se velvoittaa myös vähemmistöjä: niistä mikään ei saa asettua yhteiskunnan ulkopuolelle.

Maaria Ylänkö (1997) katsoo Ruotsin maahanmuuttopolitiikan seuraavan anglosaksista mallia, pitäähän valtio länsinaapurissamme monikulttuurisuuden nimissä huolta siitä, että maahanmuuttajalapsen saavat opetusta omissa äidinkieliensä. Ylänkö näkee kuitenkin assimiloinniksi sen, että tulokkaita vaaditaan opettelemaan käyttökelpoinen ruotsin kielen taito. Tällaista vaatimusta ei mielestäni sovi nimittää assimiloivaksi, sillä pidän perusteltuna Michelettin näkemystä, että uuden kotimaan (jonkin) valtakielien hallinta on maahanmuuttajan hyvinvoinnille välttämätöntä ja osa yhteiskunnan jokaiselle jäsenelle kuuluvaa vastuunkantoa.

Hans Ingvar Rothin (1996) mukaan monikulttuurisen yhteiskunnan kannattajat pitävät kulttuurista monimuotoisuutta myönteisenä asiana, heille monikulttuurinen yhteiskunta merkitsee arvokkaiden elintapojen mosaiikkia. Monikulttuurisuuteen kriittisesti suhtautuvat taas katsovat, että solidaarisuuden ja yhteishengen kehittymiseen on parhaat edellytykset homogeenisessa yhteiskunnassa. Kriitikkojen mielestä monikulttuurista yhteiskuntaa leimaa polaaristuminen, joka estää yhteisten perusarvojen omaksumisen. Miten yhteiskunnallinen identiteetti voi syntyä maassa, jossa jo vallitsee samanaikaisesti erilaisia kulttuurisia – etnisiä tai uskonnollisia – identiteettejä? Kysymykseen on Rothin mielestä esitettävissä kolme vastausta.

Yhteiskunnallisen identiteetin on vanhastaan sanottu perustuvan etniseen yhteenkuuluvuuteen. Roth huomauttaa, ettei nyky maailmassa juurikaan ole etnisesti homogeenisia maita, koska lisääntynyt muuttoliike on tehnyt tai tekemässä kaikista monietnisiä. Vanhakantaisen etnisen nationalismin kannattajilla onkin vain yksi keino torjua maahanmuutosta seuraava aatteensa kyseenalaistuminen: maahanmuuttajat täytyy sulkea kansakunnan ulkopuolelle. Rothin mukaan etnisen nationalismin perusteet ovat sitä paitsi kuviteltuja. Esimerkiksi yhteiseksi väitettyä historiaansa kansakunta on monesti viettänyt ylittämättömien kuilujen jakamana tai barrikadien vastakkaisilla puolilla. Etnisesti toisistaan eroavilla ryhmillä voi Rothin mielestä sitä vastoin hyvinkin olla yhteinen historia, esimerkiksi siirtolaisina samassa maassa tai syrjinnän kohteina saman yhteiskunnan marginaalissa.

Yhteiskunnallinen identiteetti voi perustua myös ideologiaan. Valtiojärjestykseen tai ideologiaan kohdistuvan nationalismin (aito) kannattaja ei sulje ulos ihmisiä, jotka haluavat asettua asumaan hänen maahansa, koska kokevat sen ideologisesti omakseen. Etniset kulttuurit voivat ideologian yhdistämissä maissa toteuttaa ominaislaatuaan, kunhan eivät ajaudu konfliktiin yhteiskunnan perusperiaatteiden kanssa, esimerkiksi loukkaa poliittiseen demokratiaan kuuluvia suvaitsevuuksien ja yhdenvertaisuuden ihanteita. Ideologinen

nationalismi voidaan formuloida monin tavoin. Jürgen Habermasin esittämää muotoilua Roth pitää yhtenä kiinnostavimmista. Habermasin mielestä tulee etenkin tiivistyvän Euroopan unionin maissa omaksua konstitutionaalinen nationalismi historiaan ja traditioihin perustuvan nationalismin tilalle. Roth puolestaan muistuttaa, että on löydettävissä useita näiden välimuotoja. Esimerkiksi yhdysvaltalainen identiteetti rakentuu sekä liberalistisia oikeuksia korostaviin liittovaltion perustamisasiakirjoihin että maan historian käännekohtiin.

Roth toteaa, että yhteiseen ideologiaan nojaavan yhteiskunnan liberalistista mallia on arvosteltu utopistiseksi. Reaalisesti olemassa olevassa liberalistisessa valtiossa kulttuuriset ryhmät eivät näet nauti yhdenvertaisuutta vaan jotkut ryhmät ovat – usein historiallisista syistä – muita vahvempia. Itse liberalismikin on joutunut kritiikin kohteeksi. Eräiden arvostelijoiden mielestä yhteiskunnassa, jossa yksipuolisesti korostetaan yksilölle kuuluvia oikeuksia, laiminlyödään ihmiselämän kollektiivisia ulottuvuuksia. Toisten mielestä liberalismi pyrkii sisällyksettömästi vain laatimaan poliittisen toiminnan pelisäännöt ja rakentamaan neutraalin valtion, joka jättää kaikki maailmankatsomukselliset kysymykset kansalaiskeskustelussa käsiteltäviksi. Kun valtio ei sitoudu mihinkään yhteiskunnalliseen ohjelmaan eikä puutu peruskysymyksiä koskevaan keskusteluun, taloudellisesti voimakkailla tahoilla on otollisimmat mahdollisuudet levittää näkemyksiään.

On kuviteltavissa muitakin ideologisen nationalismin muotoja kuin liberalistinen, huomauttaa Roth, mutta juuri liberalismiin kuuluvat olennaisesti yksilönvapauden ja suvaitsevuuden ihanteet, jotka näyttävät erinomaisesti sopivan monikulttuuriseen yhteiskuntaan. Roth itse näkee ideologisen nationalismin suureksi ongelmaksi kyvyttömyyden löytää aidosti kaikkien muiden yläpuolelle kohoava periaate, jonka avulla arvostiridiat voidaan ratkaista. Roth muistuttaa, että arvopluralismia kannattavassa yhteiskunnassa on tyydyttävä elämään jatkuvien arvokiistojen keskellä.

Kolmas yhteiskunnallisen identiteetin rakentamisen tapa on Rothin mukaan yhteiskunnan eri ryhmiin kuuluvien ihmisten yhteistoiminta. Kyse on ennen muuta paikallistason toiminnasta ja yhdistyksistä, joiden avulla monikulttuurisessa yhteiskunnassa voidaan luoda yhdistäviä siteitä ryhmien välille. Roth perustaa näkemyksensä yhteisöjen merkitystä korostavaan yhteiskuntafilosofian perinteeseen ja ennen muuta Jeffrey Stoutin ajatuksiin. Yhteistoimintaan pääsemiseksi tarvitaan joitakin yhteisiä arvoja, joiden ohjaamana voidaan valita yhteisen toiminnan alueet. Lähtökohdiksi on otettava vastavuoroinen kunnioitus ja suvaitsevuus, joiden avulla voidaan johtaa muut yhteistoiminnan periaatteet. On huolehdittava siitä, ettei yhteistoiminnassa seurata pelkästään valtakulttuurin ihanteita, sillä monikulttuurisessa yhteiskunnassa vastuu eettisten periaatteiden määrittelystä kuuluu kaikille.

Yhteiskunnallisen identiteetin konkreettiseksi kasvattajiksi Roth näkee esimerkiksi työyhteisöt, urheiluseurat, soitannolliset seurakunnat ja poliittiset paikallisyhdistykset, kunhan toiminnalla on myös valtakunnallisia yhteyksiä. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa arvokonfliktit ovat leimallisia, joten ylikulttuurista yhteistoimintaa on syytä ensiksi viritellä urheiluseurojen kaltaisissa epäpoliittisissa yhdistyksissä tai yhden konkreettisen tavoitteen ajamiseksi muodostetuissa korttelitoimikunnissa. Tällaisissa ympäristöissä kohdatessaan yhteiskunnan jäsenillä on mahdollisuus rakentaviin, myös toisistaan poikkeavia arvokäsityksissä koskettaviin keskusteluihin. Voi käydä niin, että sovittamattomalta näyttänyt ristiriita voidaan ylittää, koska kaikki kantavat vastuuta yhteisen päämäärän tavoittamisesta. Tällainen eri kulttuureihin kuuluvien yhteistyö ei ole mahdollista, jos maahanmuuttajat asutetaan omille alueilleen valtaväestöstä erilleen tai jos he toimivat vain omissa järjestöissään.

Roth korostaa, että sosiaalisia jännitteitä syntyy silloin, kun ihmiset kokevat jäävänsä yhteiskunnan ulkopuolelle. Jos taas ihminen kokee, että häntä etnisestä taustastaan tai

sosiaalisesta asemastaan riippumatta tarvitaan jossakin yhdistyksessä tai työryhmässä, hänelle tarjoutuu mahdollisuus löytää itselleen paikka yhteiskunnassa. Ihmistä, joka osallistuu lukuisiin toimintayhteisöihin, ei juuri uhkaa jääminen eristyksiin yhteen ryhmään vaan hän voi luoda yhteydet laajalle yhteiskuntaan. Roth selvästikin yhtyy niihin, joiden mielestä paikalliset toimintayhteisöt edistävät demokraattista itsehallintoa, koska ihmiset oppivat niissä edistämään päämääriä, jotka ylittävät heidän henkilökohtaiset intressinsä. Roth katsoo yhteistoiminnan hyväksi yhteiskunnallisen identiteetin rakentamisen tavaksi ennen muuta siksi, että sen avulla syntyy konkreettinen ja selkeä identiteetti. Ihmisiä eivät saa yhdistämään voimiaan abstraktit periaatteet vaan sellaiset kouriintuntuvat asiat kuin lähiympäristön tila.

Roth ei toki väitä, että samalla alueella asuvien eri kulttuureihin kuuluvien ihmisten saaminen yhteistoimintaan olisi helppoa. Saksassa on saatu näyttöä ylikulttuurisen yhteistyön vaikeudesta. Kölnin lähellä suurin toivein aloitettu monikulttuurisen asuinalueen kokeilu näyttää epäonnistuneen ainakin siltä osin, etteivät asukkaat ole osoittaneet juuri minkäänlaista kiinnostusta lähiympäristönsä kehittämiseen. (Ks. Der Spiegel 16/1997.)

Joseph Razin (1994) mukaan monikulttuurisuuden kysymykseen on esitetty kolme liberalistista vastausta. Ensimmäinen oli suvaitsevuus: vähemmistöjen annettiin elää haluamallaan tavoin, kunhan ne eivät mitenkään häirinneet enemmistön elintapaa. Suvaitsevuuden täydentäjäksi, ettei korvaajaksikin tuli klassiseen liberalismiin luontevasti pohjautuva katsomus, että vähemmistöihin kuuluville yksilöille täytyy antaa turva kansallisuuteen, ihonväriin, uskontoon tai muuhun vastaavaan. seikkaan perustuvaa syrjintää vastaan. Tällainen politiikka menee jo paljon pelkkää suvaitsevuutta pidemmälle, sillä turvaamalla vähemmistöön kuuluvien oikeudet esimerkiksi opetuksessa ja työelämässä puututaan monin tavoin enemmistönkin elämään. Kolmas vastaus on monikulttuurisuuden tukeminen. Se soveltuu sellaiseen yhteiskuntaan, joissa on useita vakaita kulttuurisia yhteisöjä, joilla on sekä halua että edellytyksiä jatkuvaan olemassaoloon. Se ei sovellu sellaiseen yhteiskuntaan, jonka vastaanottamat maahanmuuttajat muodostavat kovin vähäväkisiä kulttuuriyhteisöjä – vaikka maahanmuuttajien kokonaismäärä olisi isokin – tai haluavat kokonaan luopua aiemmasta kulttuuristaan.

Monikulttuurisuus on toisaalta yhteiskunnallinen tilanne, toisaalta politiikka, joka tukee tällaista tilannetta. Monikulttuurisia yhteiskuntia on Razin mukaan kahdenlaisia: toisissa vähemmistö asuu omalla maantieteellisellä alueellaan, toisissa – joista on vastedes puhe – valtaväestön keskuudessa vaikka ehkä omissa kortteleissaan. Syrjinnänvastainen politiikka on yksilökeskeistä, mutta monikulttuurisuuspolitiikka – vaikka vastustaakin kaikkea syrjintää – perustuu katsomukseen, että yksilöllä on mahdollisuus vapautteen ja hyvinvointiin vain tunnustetun ja kukoistavan kulttuurisen ryhmän jäsenenä. Yksilön hyvinvointi ja hänen kulttuuriryhmänsä menestys ovat sidoksissa toisiinsa. Toinen monikulttuurisuuspolitiikan lähtökohta on arvopluralismi.

Monikulttuurisuuden politiikka vaatii Razin mukaan yhteiskunnan kaikkien vakaiden ja elinvoimaisten kulttuuristen yhteisöjen yhdenvertaisuuden tunnustamista. Aidosti monikulttuurisessa yhteiskunnassa ei ole valtaväestöä ja vähemmistöjä vaan tasavertaisia yhteisöjä. Väkirikkaiden yhteisöjen on tietysti helpompi saada äänensä kuulumaan kuin pienten, mutta isoimmallakaan yhteisöllä ei ole mitään etuoikeutta valtiiovallan hallintaan. Raz haluaa puolustaa tällaista monikulttuurisuuden määritelmää liberalistisesta näkökulmasta. Moni liberaali kuitenkin suhtautuu epäillen monikulttuurisuuteen. Yhteisöjen korostamisen pelätään vaarantavan yksilönvapaudet. Sekulaari ja kansanvaltainen eurooppalainen kulttuuri nähdään kerta kaikkiaan parhaimmaksi; miksi jokin uskon ja alistamiseen – joiden vastustamisesta liberalismissa pohjimmiltaan on kyse – perustuva kulttuuri pitäisi tunnustaa

sen vertaiseksi? Lisäksi pelätään, että yhteiskunta romahtaa, jollei sillä ole yhteisen kulttuurin kivijalkaa. Razin mielestä monikulttuurisuuden vastustaminen länsimaissa tällaisin argumentein johtaa vain vulgaariliberalismiin. Hän luonnehtii omaa näkemystään pessimistiseksi, sillä se juontuu konfliktien väistämättömyyden tiedostamisesta.

Vain sosiaalistumalla johonkin kulttuuriin yksilö pääsee Razin mukaan tekemään niitä valintoja, jotka antavat elämälle merkityksen. Jäsenyys kulttuurissa määrää, millaisia vaihtoehtoja yksilöllä on, siis mitä hänestä voi tulla. Jokaiselle yksilölle on kolmesta syystä parhaaksi olla täysin integroitunut johonkin kukoistavaan kulttuuriseen ryhmään. Ensinnäkin kulttuurinen ryhmä tarjoaa jäsenilleen sitä monipuolisemmat vaihtoehdot, mitä rikkaampi ryhmä on – henkisesti ja aineellisesti. Toiseksi yhteinen kulttuuri helpottaa sosiaalisia suhteita ja on rikkaiden ja täysipainoisten ihmissuhteiden edellytys. Kolmanneksi kulttuuri tarjoaa identiteetin perustan. Monikulttuurisuus on oikeaa politiikkaa, sillä kulttuuriset ja muut ryhmät ovat aitoja subjekteja. Toisaalta ryhmällä on oikeus vaatia kunnioitusta ja pyrkiä kukoistukseen vain sen vuoksi, että niillä on elintärkeä merkitys yksilön hyvinvoinnille. Tällainen tulkinta osoittaa Razin mielestä monikulttuurisuuden liberalistiseksi politiikaksi.

Konfliktit kuuluvat Razin mukaan elimellisesti monikulttuurisuuteen, koska ne kuuluvat väistämättä kaikkeen arvopluralismiin. Yksilön on valittava elämäntapansa yhteensopimattomista vaikkakin yhtä arvokkaista vaihtoehdoista. Jos erilaisen elämäntavan valinneet elävät lähekkäin, he joutuvat torjumaan toistensa arvot. Yksilö voi abstraktisti hyväksyä elävässä elämässä hylkäämänsä arvot, mutta näiden näkökohtien välillä ei voi olla mitään tasapainotilaa. Siksi moniarvoisuuteen liittyy aina jännitteitä. Liberalistisen monikulttuurisuuden tärkein dialektinen elementti on, ettei kulttuurien käsityksiä itsestään tunnusteta päteviksi, vaikka kulttuurit sinänsä tunnustetaan edellä esitellyistä syistä arvokkaiksi. Esimerkiksi uskonnollinen kulttuuri perustelee arvokkuutensa teologisin termein, mutta liberalistinen monikulttuurisuus näkee sen arvokkaaksi puhtaasti humanistisin perustein. Liberalistinen monikulttuurisuus kehottaa kunnioittamaan sellaisiakin kulttuureja, jotka eivät ole lainkaan liberalistisia. Siitä seuraa väistämättä jännite, sillä tuki on ehdollista: liberalistinen monikulttuurisuus vaatii näiltäkin kulttuureilta yksilönvapauden kunnioittamista.

Raz korostaa, että jokaista kulttuuria voidaan edistää sen oman hengen mukaisesti ja sen omien voimavarojen avulla. Mikään kulttuuri ei ole muita ylempi. Kuitenkaan ei voida hyväksyä joidenkin kulttuurien harjoittamaa omien jäsentensä tai ulkopuolisten sortoa. Monikulttuurisessa maassa kunkin kulttuurin tulee sopeutua suhteellisen harmoniseen yhteiseloon muiden kulttuurien kanssa, sillä säilymisen oikeus on vain sellaisella kulttuurilla, joka turvaa jäsentensä hyvinvoinnin. Monikulttuurisuus antaa sorretuille jäsenille mahdollisuuksia siirtyä ryhmän ulkopuolelle ja vie siten sortoa harjoittavilta kulttuureilta säilymisen mahdollisuuksia; tämä tosin käy hitaasti. Entä tuhoako monikulttuurisuus yhteiskunnallisen solidaarisuuden, joka perustuu juuri yhteiseen kulttuuriin? Ilman solidaarisuutta yhteiskunta ei pysy koossa. Monikulttuurisellakin yhteiskunnalla on kuitenkin yhdistäviä kulttuurisia elementtejä: eri kulttuurien rinnakkainelo edellyttää vastavuoroista suvaitsevuuutta ja kunnioitusta, joihin kaikkien ryhmien jälkikasvu kasvatetaan. Näiden perusarvojen lisäksi yhteiskunnan jäseniä yhdistää myös osallisuus samaan kansantalouteen ja samaan poliittiseen järjestelmään. Näin pitkälle ei tosin ole vielä missään päästy.

Liberalistinen monikulttuurisuuspolitiikka katsoo vapauden ja ihmisarvon kannalta oikeaksi, että nykyisissä teollisissa ja jälkiteollisissa yhteiskunnissa tuetaan aktiivisesti kulttuuristen ryhmien aineellista ja kulttuurista vaurautta. Razin mielestä meidän tulee

muokata yhteiskunnallista ajatteluumme ja nähdä, ettei yhteiskuntamme koostu enemmistöstä ja vähemmistöistä vaan lukuisista erilaisista kulttuurisista ryhmistä.

Razin mielestä on luontevampaa nähdä monikulttuuriseksi yhteiskunnaksi Eurooppa eikä jokin kansallisvaltio. Suomalaisesta näkökulmasta tätä huomautusta on pidettävä erittäin tärkeänä. Mitä Razin erittelemiin liberalistisen vähemmistöpolitiikan asteisiin tulee, Suomessa on lainsäädännön alueella eittämättä jo siirrytty toiseen vaiheeseen eli turvaamaan etnisiin vähemmistöihin kuuluvia syrjinnältä – tosin suurelle osalle kansastamme jo passiivisen suvaitsevuuuden omaksuminen tuottanee vielä pitkään vaikeuksia. Maahanmuuttajien muodostamat Suomen uudet vähemmistöryhmät ovat melko pieniä, eikä minkään ryhmän huomattavaksi kasvaminen liene todennäköistä ainakaan lähitulevaisuudessa – jollei Karjalaa palauteta tai Venäjältä saavu nälkäpakolaisia kymmenin tuhansin. Maassamme ei siis ole eikä tänne ole syntymässäkään monikulttuurisuuden edellytyksiä, eikä razilaista monikulttuurisuuspolitiikkaakaan siis näytä kannattavan harjoittaa. Ilman vakaita ja kukoistavia yhteisöjä, jotka pystyvät tarjoamaan jäsenilleen henkisen hyvinvoinnin edellytykset sekä kykenevät yhdenvertaisuuteen ja yhteisiin perusarvoihin nojautuvaan yhteistyöhön toistensa kanssa, ei näet voida rakentaa tiukassa merkityksessä monikulttuurista yhteiskuntaa.

Razin näkemykset osoittautuvat kuitenkin Suomen ja suomalaisten kannalta relevanteiksi, kun niitä tarkastellaan eurooppalaisessa kontekstissa. Suomi on omasta anomuksestaan otettu jäseneksi Euroopan unioniin, jossa Suomen kansa on vain pieni kulttuurinen vähemmistö, joka tarvitsee väkirikkaiden jäsenvaltioiden aktiivista tukea kyetäkseen säilyttämään kulttuurisen ja aineellisen vaurautensa. Unionin isoilla jäsenvaltioilla on vahvempi ote poliittiseen valtaan kuin pienillä, mutta Suomenkin lähettämille edustajille on varattu omat vähemmistökiintiönsä päättävissä elimissä. Kun Suomessa keskustellaan Euroopan unionin jäsenyydestä, puhutaan ennen muuta turvatun vähemmistöaseman hyödyntämisestä; aika harvoin pohditaan, millä tavoin Suomi voi toimia koko unionin hyväksi.

Suomi vastaanottajamaana

Monikulttuurisuudesta puhumisessa on Suomen osalta syytä varovaisuuteen paitsi maassamme asuvien ulkomaalaisten vähäiseksi jääneen määrän vuoksi myös siksi, että maahanmuuttajien sopeutuminen suomalaiseen yhteiskuntaan on havaittu monin tavoin ongelmalliseksi. Karmela Liebkind (1994a; 1994b; 1997) muistuttaa, että maahanmuutto merkitsee aina rasituksia maahanmuuttajalle ja epäonnistunut sopeutuminen ongelmia vastaanottajamaalle. Maahanmuuton olosuhteet voidaan kuitenkin saattaa sellaisiksi, että maahanmuuttaja selviää stressistään ja sopeutuminen onnistuu.

Maahanmuuttajien tavat reagoida oman kulttuurin ja vastaanottajamaan kulttuurin väliseen ristiriitaan eli akkulturaatioasenteet voidaan Liebkindin mukaan vahvasti karkeistaen esittää seuraavanlaisena nelikenttänä:

suhtautuminen valtakulttuuriin

+

-

+ integraatio separatismi

suhtautuminen omaan
kulttuuriin

- assimilaatio marginaalisuus

On osittain pystytty todistamaan, että integraatio-asette johtaa psykologisesti katsoen parhaaseen lopputulokseen: pyritään sekä säilyttämään omia kulttuuriperinteitä että ylläpitämään yhteyksiä enemmistökulttuuriin.

Maahanmuuttajien henkinen hyvinvointi on Liebkinderin mukaan parempi sellaisissa maissa, joissa harjoitetaan monikulttuurisuuspolitiikkaa, kuin sellaisissa, joissa toteutetaan sulauttamispolitiikkaa. Maahanmuuttaja tarvitsee perheensä ja etnisen yhteisönsä tukea. Tätä ei ole Suomessa liiemmin otettu huomioon vaan esimerkiksi kiintiöpakolaiset on asutettu hajalleen eri puolille maata. Haja-asuttamisen motiivit ovat olleet hyvät – gettoistumisen ehkäisy – mutta keino on huono, sillä muukalaisvihaa esiintyy paikkakunnalla sitä vähemmän, mitä enemmän siellä asuu vieraskulttuurisia ihmisiä. Suomessa haja-asutetut maahanmuuttajaryhmät ovat sitä paitsi liian pieniä kyetäkseen pitämään yllä omaa kulttuuriaan. Haja-asuttaminen onkin meillä merkinnyt integraation sijasta sulauttamista. Sopeutumista vakavasti vaikeuttava ulkomaalaisvihamielisyys on lisäksi pahentunut tuntuvasti Suomessa taloudellisesti vaikeina 1990-luvun vuosina.

Erityisesti kiintiöpakolaisten oloja tutkinut Kaija Matinheikki-Kokko (1994; 1997) korostaa, ettei maahanmuuttajien integrointi ei ole Suomessa onnistunut; aika ei ratkaise tulokkaiden ongelmia eikä toinenkaan polvi pääse sisälle tädäläiseen yhteiskuntaan. Suomalaiset virkamiehet määrittelevät maahanmuuttajien ongelmat ja niiden ratkaisumallit. Katsotaan siis, että omat arvomme ovat kulttuurisesti neutraaleja ja universaaleja. Suomessa on Matinheikki-Kokon mukaan toistaiseksi toteutettu vain vastaanottamispolitiikkaa, jonka on uskottu vievän suoraviivaisesti integraatioon. Hänen mielestään on syytä ryhtyä huolehtimaan maahanmuuttajien hyvinvoinnista heidän omista tarpeistaan lähtien, tähän saakka kun heitä on tuloksettomasti integroitu viranomaisten ja työmarkkinoiden ehdoin.

Suomen maahanmuuttajien ydinryhmäksi katsottavien pakolaisten odotetaan Matinheikki-Kokon mukaan integroituvan alkuvaiheen tehokkaan huollon ansiosta nopeasti yleisten palvelujen käyttäjiksi. Pakolaisten hyvinvoinnin systemaattista seuranta ei ole Suomessa järjestetty. Vähäväkiset ja hajanaiset vähemmistömmet eivät itse ole kyenneet tuomaan tai halunneet tuoda julki omia tarpeitaan. Taloudellisen tilanteen heikkeneminen on ratkaisevasti heikentänyt edellytyksiä turvata pakolaisten hyvinvointi pelkästään vastaanottovaiheen tukitoimin. Sekä viranomaiset että pakolaistyöntekijät korostavat kulttuurisen erilaisuuden hyväksymistä ja suvaitsevuuutta tulokkaita kohtaan. Suomalaisen sosiaalihuollon periaatteita työntekijät eivät kuitenkaan halua muuttaa pakolaisten omaa kulttuuria vastaaviksi, joskin he kannattavat sellaisia pakolaisten kulttuuria tukevia toimenpiteitä, jotka täydentävät suomalaisia julkisia palveluja.

Vastuun oman kulttuurin säilyttämisestä katsotaan Suomessa kuuluvan ennen muuta maahanmuuttajille itselleen. Kaikkia, myös maahanmuuttajia halutaan kohdella samojen standardien mukaan, koska sen katsotaan ainakin muodollisesti takaavan kaikkien oikeuksien kunnioittamisen. Matinheikki-Kokon mukaan tällainen tasa-arvon toteuttaminen merkitsee käytännössä pitkälti kulttuurista sulautumista. Pelkkä ulkomaalaispoliittisten

periaateohjelmien laatiminen ei hänen mielestään riitä, vaan tarvitaan myös konkreettisia monikulttuurisia järjestelyjä. Maahanmuuttajien parissa työskentelevät tarvitsevat monipuolisen erityiskoulutuksen, jollaista meillä ei vielä ole asianmukaisesti järjestetty.

Kansalaisuuden myöntämisessä Suomi on noudattanut kansainvälisessä katsannossa liberaalia politiikkaa. Suomessa oleskelevien ulkomaalaisten oikeuksia maamme lainsäädäntö ei kuitenkaan viime vuosiin asti turvannut. Tämä johtui ennen muuta historiallisista syistä. Käsite Suomen kansalainen kehitettiin autonomian kaudella kustavilaisten perustuslakien pohjalta turvaksi venäläistämistä vastaan; lähes jokaiseen lakiin kirjattiin oikeuksien subjektiksi Suomen kansalainen. Vasta 1970-luvulla joukko kriittisiä oikeustieteilijöitä ryhtyi virittämään keskustelua siitä räikeäksi kokemastaan ristiriidasta, että Suomi oli liittynyt tärkeimpiin kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin mutta takasi niissä mainitut oikeudet vain omille kansalaisilleen. Tämän oikeustieteen sankaritehtäväksi nimitetyn ponnistelun tuloksena Suomen oikeusjärjestystä lopulta muutettiin niin, että maassamme oleskeleville ulkomaalaisille on nykyään lain kirjaimen mukaan turvattu yhtäläiset oikeudet kuin kansalaisille. Eräiden oikeustapausten perusteella näyttää kuitenkin siltä, etteivät Suomen viranomaiset ulkomaalaisten asioista päättäessään aina pidä kovin tärkeänä lain kirjaimen noudattamista. Säädöksiin tehdyt muutokset saattavat olla vielä vuosien kuluttua tuntemattomia virkamiehille, joiden virkavelvollisuuksiin kuuluu niiden täytäntöönpano. Virkamiehille on ehdottomasti tarpeen järjestää koulutusta ulkomaalaiskysymyksissä. Koska Suomen virkamiehet ovat yleensä lain kirjaimen kuuliaisia tottelijoita, yhdenvertaisuutta lain edessä voidaan meillä edistää myös säädöksiä laatimalla. (Scheinin 1997; Fredman 1997; Lång 1997.)

Oikeustieteen sankaritehtävän näkyvimmäksi pioneeriksi mainittu Lars. D. Eriksson (1997) ilmoittaa kannattavansa kulttuuripluralismia, jossa vieraita kulttuureja ei pelkäästään suvaita vaan todella arvostetaan ja jossa niille osoitetaan solidaarisuutta. Pluralismilla on kuitenkin rajansa: keskustelua voidaan käydä vain niiden kanssa, jotka kannattavat ihmisten tasa-arvoa sekä yksilöiden vapautta ja autonomiaa. Kyse tosin on aksiomaattisista postulaateista, joita voidaan väittää eurosentrisiksi. Miten sitten Suomi saataisiin siirtymään kulttuuripluralismiin? Hyväksi joskin ennen muuta symboliseksi keinoksi Eriksson näkee kansalaisuuslain muuttamisen sellaiseksi, että jokainen Suomessa syntynyt saa automaattisesti maan kansalaisuuden. Hänen mielestään on myös syytä hyväksyä kaksoiskansalaisuus, jota Suomessa on pitkään vieroksuttu. Tietenkin vain varsinaisen asuinmaan kansalaisuus on aktiivinen, toisen kotimaan kansalaisuus taas lepäävä.

Myös Pirkko Pitkänen (1997) katsoo pluralismin eli moniarvoisuuden olevan toimiva eettinen asennoituminen kulttuuriseen moninaisuuteen. Pluralisti hyväksyy kulttuurisen monimuotoisuuden mutta edellyttää kaikilta sitoutumista eräisiin yleisiin, yhteisesti hyväksytyihin eettisiin periaatteisiin.

Subjektivistiseen arvoteoriaan pohjautuvan relativismin mukaan taas kaikki arvot ja normit ovat kulttuurisidonnaisia ja suhteellisia. Relativisti on täydellisen suvaitsevainen, mutta siten ei voi reaali maailmassa elää umpikujaan ajautumatta, koska kulttuurit ovat niin erilaisia. Suomen nykyinen vähemmistöpolitiikka hyväksyy Pitkäsen mukaan jo vähemmistöille oman kulttuurin säilyttämisen, mutta aito moniarvoisuus edellyttää vähemmistöjen intressien aitoa kunnioittamista. Pitkänen kannattaa Eerik Lagerspétzin vaatimusta aktiivisesti pluralistisesta yhteiskunnasta, jollaisessa valtio tukee aktiivisesti vähemmistöjen yhteisöjä. Edellä näimme tällaista yhteiskuntaa nimitettävän monikulttuuriseksi. Kaikkien kulttuurien tunnistamia pelisääntöjä on kuitenkin vaikea löytää, myöntää Pitkänen. Tappamisen kielto, kultainen sääntö ja kategorinen imperatiivi ovat kaikki ongelmallisia. Ihmisten samanarvoisuus on

moderni ihmisoikeusideaali, mutta eivät sitäkään kaikki tunnusta. Rasismissa tavoitteeksi asetetaan nimenomaan ihmisten eriarvoisuus.

Rasismi-käsite on Ari Antikaisen (1997) mielestä hämärtynyt Suomessa liikakäytön vuoksi – samalla kun itse ilmiö on maassamme kärjistynyt. Rasismin nousu alkoi monissa Euroopan maissa jo 1970-luvulla, ja nyt se on tapahtunut meilläkin. Antikaisen selostaman ja muualla (Ks. Yläkö 1997; Joronen 1997; Fredman 1997; Lång 1997.) esitetyn tutkimusaineiston perusteella Suomessa näkyy olevan hyvin helppo joutua rasismin kohteeksi, ei vain ulkomaalaisen vaan myös romanin tai saamelaisen. Antikainen ei yritä luonnostella mitään laajaa ohjelmaa rasismin vähentämiseksi, mutta hän osoittaa kaksi keinoa: myytti suomalaisen kulttuurin homogeenisuudesta pitää kaataa, sillä homogeenisuuden jatkuva vakuuttaminen ei ole viatonta vaan rasismin puolustelua, ja rasisminvastaiseen ponnisteluun on saatava mukaan joukkoviestimet, koululaitos ja korkeakoulut, kun kerran poliitikoilla ei näytä riittävän rohkeutta tähän työhön. Antikaisen aloitteelle löytyy tukea Outi Laarin (1993) tutkimustuloksista, joiden mukaan suomalaiseen maahanmuuttajakielteisyyteen liittyy Suomen homogeenisuuden pitäminen suotuisana ja säilyttämisen arvoisena tilana sekä solidaarisuuden rajoittaminen oman kansallisuuden piiriin.

Pertti Anttonen (1997) etsii selitystä suomalaisten muukalaisvihamielisyyteen kulttuurimme puolustuksellisesta eetoksesta: Suomen ja suomalaisuuden koetaan olevan jatkuvasti uhattuna. Suomea ympäröivää maailmaa vastaan eri elämänaloilla taistelleet saavat meillä sankarin aseman. Suomi ja suomalaisuus määritellään vanhastaan negaationa: emme ole itää emmekä länttä vaan niiden rajamaa. Siksi tarvitsemme jatkuvasti sankareita, jotka piirtävät maamme maailmankartalle ja auttavat meitä uskomaan, että muodostamme tunnustetun yhteisön.

Onko monikulttuurisuus ristiriidassa nationalismin ja kansallisvaltioiden perusluonteen kanssa? kysyy Anttonen. Ylikansallisen integraation tueksi esitetään usein, että kansallisvaltioiden rajojen poistaminen lopettaa sodat ja muun vihanpidon kansojen väliltä. Nationalismi perustuu kuitenkin Anttonen mukaan ihmisen perustarpeeseen identifioida itsensä alueellisesti ja sosiaalisesti. Yhteisöön sitoutuminen on ihmisen universaali piirre. Maahanmuuttajat eivät Suomeen saapuessaan tule vain tietynlaiseen yhteiskuntaan vaan tietyn kansakunnan keskuuteen. Monikulttuurisuuden mahdollisuuksia on meillä Anttonen mielestä edistettävä tämän tosiseikan perustella ja luovuttava uskomuksesta, että eri yhteisöihin liittyneiden ihmisten edut olisivat aina sovittavissa yhteen.

Monikulttuuriseen Suomeen?

Oikeusministeriön syrjintää selvittävä työryhmä antoi vuonna 1990 julkaisemalleen mietinnölle kauaskantoiselta kalskahtavan nimen *Monikulttuuriseen Suomeen* (Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1990.). Mietinnössä kehoitettiin viranomaisia varautumaan väistämättömäksi nähtyyn kehitykseen, jonka tuloksena Suomessa oli elävä jo muutaman vuoden kuluttua huomattavia vieraskulttuurisia ryhmiä, joiden jäsenille oli turvattava ihmisoikeudet. Työryhmä ei käyttänyt monikulttuurisuuden käsitettä pelkästään kuvailuun vaan ilmoitti pitävänsä monikulttuurisuutta Suomelle ennen muuta voimavarana.

Tehtävänsä mukaisesti työryhmä esittää keinoja etnisiin vähemmistöihin kohdistuvan syrjinnän ehkäisemiseksi. Suomelle on laadittava ulkomaalaispoliittinen ohjelma. Vähemmistöpolitiikan tavoitteeksi on asetettava todellinen, ei vain muodollinen tasa-arvo,

siksi vähemmistöpolitiikan on palveltava etnisten vähemmistöjen erityistarpeita. On laadittava kattava selvitys niistä Suomen kansainvälisoikeudellisista velvoitteista, jotka koskevat etnisten vähemmistöjen asemaa. On myös kartoitettava, loukkaako Suomen lainsäädäntö joltain osin ulkomaalaisten oikeutta saada turvaa syrjintää vastaan. Ulkomaalaisvaltuutetun valtuuksia ja voimavaroja on lisättävä. On selvitettävä, miten ulkomaalaisten perusoikeuksien toteutumista voidaan seurata ja valvoa myös viranomaistoiminnassa. Syrjintä ja siihen kiihottaminen on jo kriminaalistettu. Työryhmän mielestä kieltojen rikosoikeudellisesta tiukentamisesta tuskin koituu hyötyä, mutta on syytä suunnitella, miten vahingonkorvausta ja toimintakieltoa voidaan käyttää syrjinnän jatkumisen estämiseksi.

Työryhmän mukaan etnisten vähemmistöjen tulee voida asettua suomalaiseen yhteiskuntaan siten, että niille tarjotaan edellytykset oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen. Maahanmuuttajien järjestöjen vaikutus- ja osallistumismahdollisuuksia on parannettava. Järjestöjä tulee tukea taloudellisesti ja neuvontaa järjestämällä. Työryhmä pitää selvänä, että maahanmuuttajien asema nousee lähivuosina tärkeäksi yhteiskunnalliseksi kysymykseksi, joten aihepiirin tutkimus on organisoitava kiireellisesti. On valmisteltava etnisten suhteiden monitieteisen tutkimusyksikön perustamista. On myös tarpeen asettaa oikeusministeriön yhteyteen laajapohjainen valmisteluelin kehittämään etnisten vähemmistöjen syrjintään ja yhteiskunnalliseen asemaan liittyvää lainsäädäntöä ja hallintotoimia.

Näyttää siltä, että työryhmä odotti massiivista muuttoaaltoa silloisesta Neuvostoliitosta. Hynysen (1997) mukaan länsieurooppalaisissa lehdissä näkyi talvella 1990-91 mainintoja, että Suomeen oli tulossa miljoona, ehkä jopa kaksi miljoonaa neuvostoliittolaista. Maahanmuuttajien määrä jäi kuitenkin niin paljon ounasteltua vähäisemmäksi, ettei heidän yhteiskunnallisesta asemastaan ole tullut kovin polttavaa tai ainakaan poliitikkoja suuresti kiinnostavaa kysymystä. Sen sijaan ulkomaalaisten perusoikeuksien turvaaminen tuottaa Suomen viranomaisille edelleen ongelmia, joista maan kansainvälisen maineen säilyttämiseksi on päästävä eroon. Syrjintää selvittävän työryhmän muistiossa ehdotettujen tutkimus- ja valmisteluelinten kehittämiseen on varmaan edelleenkin hyviä syitä.

Maahanmuuttokysymyksiä koskeva lainvalmistelu tehostui, kun valtioneuvoston päätöksestä perustettiin pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukunta kolmivuotiskaudeksi 1992-95. Vuonna 1994 antamaansa mietintöä (Komiteamietintö 1994:5.) neuvottelukunta nimittää ensimmäiseksi pakolais- ja siirtolaiskysymysten kokonaistarkasteluksi maassamme. Suomalainen yhteiskunta ei voi neuvottelukunnan mukaan jäädä sulkeutuneeksi saarekkeeksi, vaan maassamme on asuva määräaikaaisesti tai pysyvästi tuolloista enemmän ulkomaalaistaustaisia ihmisiä. Heistä muodostuu vuosikymmenten kuluessa yhteiskuntaamme kasvavia etnisiä ryhmiä ja vähemmistöjä. Väestömme ikärakenteen vinoutuman oikaisemiseksi tarvitaan paitsi syntyvyyden lisäys myös noin 10 000 hengen vuosittainen muuttovoitto ulkomailta.

Neuvottelukunta pitää välttämättömänä, että Suomella on selkeät pakolais- ja siirtolaispolitiikan suuntaviivat ja päämäärät. Neuvottelukunta suosittelee pohjoismaisten naapuriemme linjan seuraamista. Suomen pitää pystyä nykyistä paremmin hyödyntämään maahanmuuttajien taitotietoa, kielitaitoa ja meille vieraahkojen kulttuurien tuntemusta. Mitä tehokkaammin tähän kyetään, sitä helpompi on edistää suvaitsevia asenteita yhteiskunnassa. Kysymys on myös taloudellinen: resursseja kannattaa sijoittaa vastaanottovaiheen koulutukseen ja sopeutumisen edistämiseen, sillä näin vähennetään tehokkaasti myöhemmin annettavan tuen tarvetta.

Valtioneuvoston tulee neuvottelukunnan mielestä antaa määräajoin eduskunnalle pakolais- ja siirtolaispoliittinen selonteko, sillä menettely on omiaan edistämään ja monipuolistamaan eduskunnan roolia näissä kysymyksissä ja aktivoi eduskuntapuolueita tarttumaan niihin. Työllisyyspolitiikkaan kuuluu myös Suomessa laillisesti asuvien ulkomaalaisten työllistäminen. Pelkin viranomaisten toimenpitein tämä ei onnistu, vaan kaikki työelämän osapuolet on saatava mukaan ponnisteluihin, semminkin kun tavoitteena on luoda työelämään hyvät etniset suhteet. Ulkomaalaiskysymyksiin liittyvää viranomaiskulttuuria tulee kohentaa muun muassa koulutuksen avulla.

Mietinnön viides luku kantaa otsikkoa Monikulttuurinen Suomi. Neuvottelukunta muistuttaa ulkomaalaisten aiemmin Suomelle antamasta tärkeästä panoksesta: esimerkiksi lähes kaikki ennen toista maailmansotaa maahamme rakennettu teollisuus oli ulkomaalaisten avulla luotua. Vakiintuneiden, monin tavoin kulttuuriamme rikastuttaneiden vähemmistöjemme rinnalle on nyt syntymässä "pakolaisten vastaanotosta ja perheiden yhdistämistoimenpiteistä johtuen" uusia etnisiä ryhmiä, joilla tulee olla oikeus omaan äidinkieleensä. Tämä pitää ottaa huomioon päivähoidossa, kouluopetuksessa ja aikuisopetuksessa. Maahanmuuttajilla on oikeus oman kulttuuriperintönsä säilyttämiseen samalla kun he sopeutuvat suomalaiseen yhteiskuntaan. On kuitenkin myös perinteitä, joita ei tule meillä hyväksyä: tyttöjen ympärileikkaaminen ja verikosto kuuluvat sellaisiin. Muutoin maahanmuutto tarjoaa Suomelle mahdollisuuden kehittää yhteiskuntaa monikulttuuriseksi ja rikkaammaksi. Suomessa asuvia ulkomaalaisia edustavien järjestöjen rooli on tärkeä maahanmuuttajille tarkoitettujen palvelujen kehittämisessä. Siksi ulkomaalaisten järjestö-, julkaisu- ja kulttuuritoimintaan tulee osoittaa määrärahoja valtion talousarviossa. Maahanmuuttajien edustajia pitää myös valita luottamustehtäviin ja osallistumaan maahanmuuttajia koskevien toimenpiteiden suunnitteluun.

Jotta työelämään saadaan luoduksi asialliset etniset suhteet, ammattijärjestöjen ja työnantajajärjestöjen tulee ottaa tähän liittyvät asiat toimintansa piiriin. Kansalaisjärjestöillä, esimerkiksi urheiluseuroilla on tärkeä asema etnisten suhteiden kehittämisessä. Ulkomailta tehdyt adoptiot ovat hyväksi havaittu keino edistää suvaitsevuuutta. Neuvottelukunnan mielestä onkin syytä adoptoida Suomeen lisää lapsia ulkomailta, sillä tältä osin olemme paljon jäljessä Skandinavian maita.

Neuvottelukunta muistuttaa, että suvaitsevouden edistämiseksi on tärkeää korostaa julkisuudessa myös maahanmuuton tuottamia etuja. Ruotsissa, Itävallassa ja Alankomaissa tehdyt selvitykset osoittavat, että maahanmuutto on mitattavasti hyödyttänyt näitä maita. Ruotsin laskelmia soveltaen neuvottelukunta arvioi, että Suomi hyötyy 20-vuotiaasta maahanmuuttajasta noin 800 000 markkaa. Jos tulijalla on peruskoulutuksen lisäksi vielä ammattikoulutuskin, hyöty on kaksin- jopa nelinkertainen. Asian tämä puoli pitää muistaa, kun suunnitellaan julkisen vallan tarjoamien maahanmuuttajapalvelujen rahoitusta. Maahanmuuttajien vastaanottoon on järkevää sijoittaa kunnolla resursseja, jotta tulijat pääsevät mahdollisimman nopeasti työelämään, maksamaan veroja ja kierrättämään rahaa kansantaloudessamme. Neuvottelukunta kehottaa tutkimaan, miten ulkomailta suoritettujen tutkintojen tunnustamis- ja hyväksymismenettelyjä voidaan uudistaa, jotta voidaan nopeuttaa maahanmuuttajien pääsyä työelämään ja koulutusta vastaaviin tehtäviin. Työhallinnon palveluorganisaatiota on syytä kehittää, niin että maahanmuuttajien erityisosaaminen – kielitaito, kulttuurien tuntemus – välittyy tehokkaasti sitä tarvitsevien suomalaistahojen käyttöön.

Neuvottelukunta korostaa, että Suomessa laillisesti oleskeleville ulkomaalaisille kuuluu kantaväestön kanssa tasavertainen asema. Lainsäädäntöämme on uudistettava tarpeelliselta osin, jotta ulkomaalaisiin kohdistuva syrjintä saadaan poistetuksi.

Suomen hallituksista vasta Paavo Lipposen ministeristö laaditti itselleen erityisen ulkomaalais- ja pakolaispoliittisen ohjelman. (Ks. Halonen 1997.) Tehtävään asetettiin lokakuussa 1995 maahanmuutto- ja pakolaispoliittinen toimikunta, jonka puheenjohtajaksi kutsuttiin Ilkka-Christian Björklund. Nähtävästi tämä lainvalmisteluelin oli edeltäjiään paremmin perillä siitä, että monikulttuurisuudella on tavoitteellinenkin ulottuvuus, eikä enää käyttänyt käsitettä varomattomasti. Toimikunnan vuoden 1997 alussa antamassa mietinnössä (Komiteanmietintö 1997: 5.) käsitettä monikulttuurisuus käytetään harvoin ja sillä tarkoitetaan eri kulttuurien tasa-arvoista rinnakkaineloa. Suuri tavoite ei enää ole monikulttuurinen Suomi vaan hallittu maahanmuutto. Kotoutumisella toimikunta tarkoittaa sitä, että maahanmuuttajat osallistuvat taloudelliseen, poliittiseen ja sosiaaliseen elämään yhteiskunnan tasavertaisina jäseninä, joita koskevat yhteiskunnan jäsenten sekä oikeudet että velvollisuudet. Maahanmuuttajilla on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan ja uskontoaan, kunhan se tapahtuu sopusoinnussa Suomen lainsäädännön kanssa. Kotoutuminen on kielitoimiston suosittama synonyymi sanalle integraatio. Uudissana on kuulemma (Ks. Pirhonen 1997.) juuri tämän mietinnön ansiosta tullut yleiseen käyttöön ainakin asiantuntijapiireissä. Kotouttaminen tosin esiintyy mietinnössä vain yhtenä ulkomaalaispolitiikan lohkona. Etusijan saa vastaanoton hallinnon ja lainsäädännön uudistaminen.

Toimikunta katsoo kotoutumisen edellyttävän, että maahanmuuttajalla on mahdollisuus opiskella maan kieltä, saada yhteiskunnan toimintaan perehdyttävää opastusta ja neuvontaa sekä täydentää opintojaan ja ammattitaitoaan. Kotouttamispolitiikka on osa yleistä tasa-arvoon pyrkivää sekä syrjäytymistä ja huono-osaisuutta ehkäisevää yhteiskuntapolitiikkaa. Kotouttaminen ei koske vain maahanmuuttajia vaan koko yhteiskuntaa. Yhteiskunta tarjoaa maahanmuuttajalle kotoutumista tukevia palveluja, joita hyödyntämällä maahanmuuttaja kantaa aktiivisesti vastuuta kotoutumisestaan.

Toimikunta toteaa tutkimusten osoittaneen, että riittävän iso etninen yhteisö edistää kotoutumista. Itse asiassa tutkimukset (Ks. Liebkind 1994a; Liebkind 1994b; Liebkind 1994c; Kosonen 1994; Abdullahi 1997.) ovat Suomessakin osoittaneet, ettei kotoutuminen voi onnistua ilman riittävän suuren etnisen ryhmän tukea. Aivan tuntematon tämä seikka ei näytä seuraavaksi esitettävien suositusten perusteella olleen toimikunnallekaan. Lasten omaa kieltä ja kulttuuria on tuettava päivähoidossa. Näihin tehtäviin pitää palkata maahanmuuttajia. On pyrittävä siihen, että maahanmuuttajalapsat saavuttavat tasavertaisen kouluvalmiuden. Kaikille heistä on annettava peruskouluun valmistavaa opetusta. Maahanmuuttajien äidinkielen opetusta on laajennettava peruskoulussa kahdesta viikkotunnista kolmeen tai neljään. Aikuisille annetakoon maahanmuuttajakoulutusta, joka toteutetaan työvoimapolitiittisena aikuiskoulutuksena ja johon tulee tarvittaessa sisällyttää myös yleissivistävää ainesta. Maahanmuuttajien oman kielen ja kulttuurin ylläpidon tukemiseen on osoitettava varoja valtion talousarviossa.

Toimikunta muistuttaa, että suurin este maahanmuuttajien kotoutumiselle on heidän työttömyytensä. Maahanmuuttajat tulee pyrkiä työllistämään aloille, joilla he voivat hyödyntää kielitaitoaan ja kulttuurien tuntemustaan; näitä ovat vienti, matkailu, palvelu, julkishallinto ja maahanmuuttajapalvelut. On järjestettävä kieliopetusta ja muuta koulutusta sekä tuettava maahanmuuttajien yritys- ja osuustoimintaa. Erityisen tärkeää toimikunnan mielestä on työllistää maahanmuuttajia julkishallinnon tehtäviin. On syytä järjestää työnantajille suunnattuja valtakunnallisia ja paikallisia kampanjoita, jotka esittelevät maahanmuuttajien osaamista. Valtiovallan ja työelämän osapuolten kolmikantayhteistyöllä edistetään hyviä etnisiä suhteita työelämässä. Suvaitsevuuden edistäminen kuuluu

toimikunnan mielestä niin viranomaisille, kansalaisjärjestöille kuin yksityisille kansalaisille. Viranomaisten on puututtava rasismiin aiempaa tarkemmin.

Toimikunta katsoo kotoutumisen edellyttävän, että maahanmuuttajat ovat kiinteässä vuorovaikutuksessa sekä Suomen viranomaisiin että kansalaisyhteiskuntaan. On siis luotava virallisia yhteydenpitokanavia niin valtakunnallisella kuin paikallisellakin tasolla. Toimikunta ehdottaa, että pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukuntaan perustetaan toinen osasto, jonka jäsenistä puolet edustaa maahanmuuttajia, ja että laajennettua toimikuntaa kuullaan asiantuntijana etnisiä vähemmistöjä koskevassa lainvalmistelussa. Lisäksi toimikunta suosittaa, että maahanmuuttajataustaisia henkilöitä koulutetaan ja palkataan julkishallinnon tehtäviin ja heidän asiantuntemustaan käytetään maahanmuuttajapalveluja kehitettäessä. Ehdotuksista jälkimmäinen on perinnäisen liberalistinen: maahanmuuttajataustaisia yksilöitä autetaan nousemaan vaikutusvaltaisiin asemiin, joihin päästyään he sitten auttavat kaltaisiaan. Ensimmäisessä ehdotuksessa voisi olla yhteisökeskeisyyden ja razilaisen monikulttuurisuuspolitiikan aineksia, jos etniset vähemmistöyhteisöt saisivat itse valita edustajansa keskeiseen neuvonantajaelimeen. Maahanmuuttajaedustajien valinnasta ei mietinnössä kuitenkaan sanota mitään.

Katsaus monikulttuurisuutta käsittelevään kirjallisuuteen

Esitutkimuksen suorittamiseen varattiin aikaa vain kaksi kuukautta, minkä vuoksi jouduin aluksi etsimään aihetta käsittelevää aineistoa ennen muuta lumipallometodin avulla. Jotta aihepiiriin liittyvästä kirjallisuudesta saataisiin systemaattista kuvaa, turvauduin myös informatiikan nykyaikaisiin menetelmiin. Relevanteiksi katsottuihin tietokantoihin kohdistettujen aineistohakujen teknisestä toteutuksesta huolehti Sitran informaattikko Liisa Korpi-Tassi.

Vuosina 1994-99 ilmestyneisiin julkaisuihin rajoitettu haku Social SciSearch -artikkelitietokannassa asiasanan **multicultural society** avulla antoi 84 osumaa: 64 artikkelia tai vastaavaa, 18 kirjaesittelyä ja yksi konferenssitiivistelmä. Teksteistä 70 on ilmestynyt englanniksi, kahdeksan saksaksi, neljä ranskaksi, yksi norjaksi ja yksi kroaatiksi. Tekstien sisältöön olen tässä yhteydessä voinut tutustua vain otsikkojen sekä tietokantaan otettujen tiivistelmien ja asiasanojen avulla. Aineiston monipuolisuus käy kuitenkin selvästi ilmi: aihepiirit ulottuvat poliittisista utopioista naisten työmaajuopotteluun.

Suorittamassani luokituksessa syntyi useita tasavahvoja ryhmiä. Psykologiaa tai sosiaalipsykologiaa edustavia nimikkeitä kertyi 16. Yllättäen ensimmäisen sijan jakaa lääketiedettä tai hoitotiedettä käsittelevä kirjallisuus. Monikulttuurisuus on havaittu etenkin vanhoissa siirtolaismaissa tärkeäksi kysymykseksi terveydenhuollon arkaluonteisella alueella. 15 tekstissä pohditaan monikulttuurisuutta opetuksessa, ennen muuta peruskoulutuksessa. Monikulttuurisen yhteiskunnan käsitteen kuvaileva ja tavoitteellinen ulottuvuus ovat aineistossa esillä tasavahvasti: edellistä käsitellään kymmenessä, jälkimmäistä yhdeksässä tekstissä. Kontrollipolitiikkaa ruoditaan kuudessa tekstissä, mutta näistä ainakin neljä on saman, säädösten täytäntöönpanoa monikulttuurisessa yhteiskunnassa pohtivan teoksen esittelyjä. Uskonto on teemana kolmessa tekstissä, kuten myös yhdyskuntasuunnittelu ja paikallishallinto. Julkisuutta ja tiedonvälitystä käsitellään kahdessa tekstissä sekä ympäristönsuojelua, alkuperäiskansoja, lastenhoidon järjestelyjä ja sosiaalityötä kutakin yhdessä.

Aineistontarkastelun täydentämiseksi poimittiin *Sociological Abstracts* -tietokannasta toisaalta 30 tuoreinta **multicultural society** -osumaa sekä toisaalta vuosina 1994-98 ilmestyneet samaiseen hakusanaan reagoineet monografiat ja kirjaesittelyt, joita kertyi 22. Näistä hauista ensimmäisessä kertyi lopulta vain 26 osumaa, sillä jostakin syystä neljä tekstiä esiintyi kahdesti. Teksteistä oli julkaistu englanniksi 15, saksaksi neljä ja espanjaksi kolme; ranskaksi oli julkaistu yksi kirjoitus, kuten myös portugaliksi, italiaksi ja serbokroaatiksi. Teksteistä 19 oli artikkeleita ja viisi julkaisemattomia esitelmiä. Lisäksi aineistossa on mukana yksi artikkelikokoelma ja yksi kirjaesittely. Luokittelussa hahmottui kolme tasavahvaa ryhmää, jotka kattoivat lähes koko aineiston. Katsoin seitsemän kirjoitusta monikulttuuristen yhteiskuntien kuvauksiksi ja viiden edustavan monikulttuurisen yhteiskunnan perusteiden ja olemuksen pohdintaa. Kuudessa tekstissä on sosiaalipsykologinen näkökulma. Opetusta käsitellään kahdessa kirjoituksessa, ja kullekin seuraavista aiheista on omistettu yksi teksti: sosiaalityö, uskonto, kontrollipolitiikka, naisten oikeudet, julkisuus ja oikeushistoria.

Jälkimmäisessä täydennyshaussa saatiin esiin kaksi monografiaa ja kaksi artikkelikokoelmaa – kaikki englanninkielisiä – sekä 18 kirjaesittelyä, joista 12 on julkaistu englanniksi, kolme ranskaksi, kaksi saksaksi ja yksi flaamiksi. Monografioista toinen käsittelee Yhdysvaltojen monikulttuuristumista transformaatioteorian pohjalta ja toinen eurooppalaista uusfasismia. Artikkelikokoelmien aiheina ovat monikulttuurisuusväittely Yhdysvaltain yliopistoissa ja psykologinen oikeudenmukaisuus monikulttuurisessa yhteiskunnassa. Kirjaesittelyissä arvioidaan 11 eri teosta, joista kahdeksan on julkaistu englanniksi, kaksi ranskaksi ja yksi saksaksi. Arthur Schlesingerin teos *The Disuniting of America: Reflections on a Multicultural Society* esitellään viidessä eri julkaisussa. Pelkkien otsikoiden perusteella ei pidä esittää teosten karkeaakaan luokittelua.

Suomalaisen aineiston osalta **monikulttuurinen yhteiskunta** osoittautui liian täsmälliseksi hakusanaksi ja **monikulttuurisuus** puolestaan liian laveaksi. Pulma ratkaistiin siten, että hakusanaksi valittiin jälkimmäinen mutta haku rajoitettiin vuosiin 1996-99, joiden aikana ilmestyneestä kirjallisuudesta poimiutui KATI-artikkeliviitetietokannasta esiin 90 nimikettä. Osumien joukossa oli kuusi monografiaa tai artikkelikokoelmaa, 77 artikkelia tai vastaavaa sekä seitsemän kirjaesittelyä.

Kotimaisen aineiston luokittelu antoi aika epätasaisen jakauman. Suomalaisessa keskustelussa monikulttuurisuus näyttäytyy ennen muuta opetuskysymyksenä, sillä tätä aihepiiriä käsitellään 34 tekstissä: kouluopetus on aiheena 25:ssä, aikuiskoulutus tai yleiset kirjastot viidessä ja päiväkodit neljässä kirjoituksessa. Lisäksi opetuksen kysymyksiä sivutaan myös seitsemässä nuorisotyötä sekä kuudessa taidetta tai taidekasvatusta käsittelevässä tekstissä. Eri yhteiskuntien monikulttuurisuutta kuvailevia tekstejä aineistossa on yhdeksän ja monikulttuurisen yhteiskunnan ominaisuuksia teoreettisesti pohtivia seitsemän. Hoitoalaa käsitteleviä kirjoituksia kotimaisessa aineistossa on kuusi, joista viisi on Kuopiossa vuonna 1997 järjestetyn kulttuurisen hoitotyön konferenssin hedelmiä – ja niistä kaksi on ulkomaalaisen kirjoittamia ja englanninkielisiä. Psykologiaa tai sosiaalipsykologiaa edustaa aineistossa neljä tekstiä. Historian alaan kuuluu yhtä monta kirjoitusta. Alkuperäiskansoja tai kansatiedettä käsitellään kolmessa tekstissä, lastensuojelua, pakolaisuutta, uskontoa ja yritystoimintaa kutakin kahdessa. Viestintä ja paikallishallinto ovat kumpikin yhden kirjoituksen aiheena.

Suomalaisen ja ulkomaisen aineiston luokitustuloksia ei tietenkään voi suoraan vertailla, olihan kyse eri tietokannasta, eri hakusanasta ja eri aikavälistä. Suomalaisessa aineistossa lienee kuitenkin syytä panna merkille yleismaailmallisesti katsoen vähäinen kiinnostus hoitoalaa koskeviin monikulttuurisuuden kysymyksiin mutta toisaalta myös nuorison monikulttuurisuus- ja suvaitsevuuskasvatuksessa osoitettu aktiivisuus.

Monikulttuurisuuden haasteita

Edellä esitellyn aineiston perusteella katson, että seuraaviin monikulttuurisuuteen liittyviin kysymyksiin tulee kiinnittää Suomessa tähänastista enemmän huomiota.

Monikulttuurisen yhteiskunnan perusta.

Suomesta on kiistatta tullut kuvailevassa mielessä monikulttuurinen maa, asuihan maassamme viime vuoden lopussa Tilastokeskuksen lehdistölle ilmoittaman tiedon mukaan (Ks. Helsingin Sanomat 18.12.1998.) vakinaisesti 86 100 ulkomaalaista – siis jo kymmeniä tuhansia kantaväestölle vieraiden kulttuurien edustajia. Monikulttuurisuuden käsitekin on jo yleistynyt käyttöön mutta kovin löysässä muodossa. Maahanmuuttajien vastaanotossa ja kotouttamisessa on Suomessa havaittu paljon puutteita, joiden korjaaminen on välttämätöntä paitsi maamme allekirjoittamien ihmisoikeussopimusten velvoitteiden vuoksi myös kansainvälisen maineemme turvaamiseksi. Tästäkin syystä on tarpeen jatkaa täsmällistä keskustelua siitä, mitä monikulttuurisuus tiukasti tulkittuna tarkoittaa.

Voiko Suomesta tulla etnisten yhteisöjen yhdenvertaisuuteen ja solidaariseen yhteistoimintaan perustuva yhteiskunta? Jos maamme etnisille ryhmille päätetään delegoida esimerkiksi yhteiskunnan tällaisille vähemmistöille antaman aktiivisen tuen käyttöä koskevaa itsenäistä poliittista päätäntävaltaa, miten yhteisöjen autonomia järjestetään? Mitkä ovat monikulttuuriselle Suomelle perustan antavan uuden yhteiskuntasopimuksen ydinkohdat? Miten edistetään yhteiskunnalliselle identiteetille perustan antavaa kulttuurirajat ylittävää yhteistoimintaa? Jos Euroopan unioni katsotaan monikulttuurisen yhteiskunnan rakentamishankkeeksi, millainen voi olla Suomen panos?

Kulttuurien kohtaaminen ja suvaitsevuus.

Monikulttuurisuudessa ei tietenkään ole kysymys pelkästään maahanmuutosta, vaan uusien etnisten vähemmistöjen vakiintuminen vaikuttaa pysyvästi koko yhteiskuntaan. Vastaavasti maailmanlaajuistumiseen kuuluu monikulttuuristumisen ohella myös valtaväestön elämän kansainvälistyminen. Tiedonvälityksen ja markkinoiden avartuminen maailmanlaajuisuuteen avaa uudenlaisia mahdollisuuksia etenkin Suomen kaltaisen vanhastaan perifeerisen maan ihmisille ja elinkeinoelämälle. Globalistumisella on kuitenkin myös armoton puolensa: uusien viestimien käyttöön kykenemättömät tai haluttomat ihmiset syrjäytyvät tietoyhteiskunnasta, globaaleihin markkinoihin sopeutumattomat yritykset kaatuvat ja kansantaloudet kuihtuvat.

Kulttuurien kohtaaminen kuuluu käsitteisiin, jota suomalaisessa julkisuudessa käytetään usein mutta yleensä sen tarkemmin määrittelemättä. Myös tämän käsitteen ulottuvuuksia on syytä selvittää tähänastista tarkemmin, sillä sopeutuminen maailmanlaajuistumiseen edellyttää mukautumista jatkuvaan erilaisten ilmiöiden, ihmisten ja näkemysten kohtaamiseen. Kulttuurien onnistuneen kohtaamisen voidaan sanoa perustuvan molemminpuoliseen kykyyn kommunikoida toista kulttuuria edustavan ihmisen kanssa. Suomalaisten keskuudessa tällainen kyky on elinpiirin kansainvälistymisestä huolimatta yhä silmiinpistävä harvinaisuus. Kansallista omahyväisyyttä ja ksenofobiaa meillä sitä vastoin esiintyy yleisesti – ettei vain yhä yleisemmin.

Karmela Liebkindin (1997) mukaan suomalaisista joka viides suhtautuu nykyään hyvin kielteisesti ulkomaalaisiin, kun vielä 1990-luvun alussa tällä tavoin asennoitui meistä vain joka kymmenes. Liebkind huomauttaa, että kansallinen uho ja puolustusasenne saattaa olla vähemmistölle tarpeellinen voima mutta tuottaa enemmistön käsissä tuhoa, vähemmistöille

semminkin. Syrjittyyn vähemmistöön kuuluva ja etenkin lapsi menestyy huonosti identiteettineuvotteluissa valtaväestöön kuuluvien kanssa. Miten suvaitsevuus voi voittaa ennakkoluuloisuuden, miten valtaväestö saadaan hyväksymään, että vähemmistöillä on omat etniset identiteetit? kysyy Liebkind. Vähemmistön pitää ensinnäkin itse arvostaa ja tukea erityislaatuaan. Kotikasvatuksessa ja joukkotiedotuksessa on iskostettava suvaitsevuutta nouseviin enemmistösukupolviin. Tämän tehtävän suorittajien on itse ensin omaksuttava aito suvaitsevuus, muuten valistustyölle ei ole luvassa menestystä. Tehokkain tapa taistella ennakkoluuloja vastaan on luoda rakenteellinen tasa-arvo enemmistön ja vähemmistöjen välille. Usein tähän tarvitaan keinoksi niin sanottua positiivista syrjintää. Yhteiskunnan enemmistö- ja vähemmistöjäsenten henkilökohtaiset tapaamiset ja identiteettineuvottelut sujuvat Liebkindin mukaan sitä paremmin, mitä toteutuneempaa ja tiedostetumpaa tasavertaisuus on.

Suvaitsevuuden edistämisen tarve tiedostetaan Suomessa ainakin opettajakunnan keskuudessa. Opettajille kulttuurien kohtaaminen on Suomessa nykyisin jokapäiväinen asia, onhan kouluissamme jo noin 8 000 maahanmuuttajaoppilasta. Vieraskielisten lasten tarpeista huolehtiminen päivähoitossa ja koulussa näyttää työläydestään huolimatta olevan vain voimavara- ja järjestelykysymys; paljon vaikeampaa on saada suomalaiset oppilaat ja heidän vanhempansa tunnustamaan maahanmuuttajien ihmisoikeudet. Monikulttuurisuus kehoitetaan opetusallakin näkemään voimavaraksi. Ylipäänsä käsite monikulttuurisuus näkyy Suomessa siirtyneen lainvalmistelun kielestä suvaitsevuuskasvatuksen iskusanaksi. (Ks. Rinne 1997; Valtonen 1997; Rutanen 1998; Ahonen et al. 1998; Huovinen 1997; Vornanen 1997.)

Suvaitsevuuskasvatukseen kehottavissa kirjoituksissa ei kuitenkaan juuri pohdita itse suvaitsevuuden sisältöä eikä sen suhdetta monikulttuurisuuteen. Pidän tätä pahana puutteena, jonka vuoksi etenkin koulujen monikulttuurisuusvalistukseen ja suvaitsevuuskasvatukseen voi tulla ulkoa opettelu maku. Pelkäänpä, että hyvistä tarkoituksiperistä huolimatta voidaan päätyä samalla tavoin nurinkurisiin tuloksiin kuin yya-kauden niin kutsutussa rauhankasvatuksessa, joka ei suinkaan lujittanut Suomen nuorisossa ystävyys tunteita neuvostoliittolaisia naapureitamme kohtaan.

Suvaitsevuuden määrittelyn ja mittaamisen hankaluus käy hyvin ilmi Pitkäsén ja Vanhalakka-Ruohon (1997) tutkimuksessa, jossa pyrittiin selvittämään kulttuuriseen moniarvoisuuteen liittyviä asenteita käsitteellisesti ja empiirisesti. Tutkijat haastattelivat monikulttuurisen kasvatuksen kurssiin osallistuneita Joensuun yliopiston opiskelijoita, joiden suhtautumisen vieraisiin kulttuureihin he havaitsivat niin moniulotteiseksi, ettei asenteiden kuvaaminen onnistu pelkän suvaitsevuus-suvaitsemattomuus-asteikon avulla. Suvaitsevuuden asteen selvittämiseksi haastateltavilta muun muassa kysyttiin, pitääkö Suomen lainsäädäntöä muuttaa maahanmuuttajien suomalaisista käytännöistä poikkeavien traditioiden vuoksi, esimerkiksi sallia tyttöjen ympärileikkaus. Nähtävästi kukaan tyttöjen ympärileikkausta vastustaneista ei vedonnut siihen perusteluun, että kyseinen toimenpide on tapahtumapaikkaan, suoritustapaan ja tekijöiden kulttuuriin katsomatta törkeä ihmisoikeuksien loukkaus. Sen sijaan toimenpiteen vastustajat käyttivät sellaisia perusteluja, että maahanmuuttajien tulee yksinkertaisesti kaikessa mukautua suomalaisiin tapoihin tai että nimenomaan suomalaisten moraalitajua loukkaavia käytänteitä ei saa hyväksyä. Osa haastatelluista oli sitä mieltä, että tyttöjen ympärileikkaus tulee sallia meilläkin lääkärin suorittamana, sillä muutenhan operaatiosta huolehtivat puoskarit. Tutkijat luonnehtivat viimeksi mainittujen vastaajien haluavan kunnioittaa maahanmuuttajien omia kulttuurisia lähtökohtia. Pidän sekä näiden tutkijoiden että heidän haastateltaviensa esiintymistä erittäin huomionarvoisena perusteena sille, että suvaitsevuuden ja kulttuurisen moniarvoisuuden käsitteistä tulee Suomessa käydä tähänastista seikkaperäisempää keskustelua.

Maahanmuuttajien osaamisen hyödyntäminen.

Työttömyys on todettu tekijäksi, joka pahiten vahingoittaa Suomeen asettuneiden ulkomaalaisten, myös monien korkeasti koulutettujen maahanmuuttajien henkistä hyvinvointia. Maahanmuuttajat tarvitsevat työtä ja Suomen elinkeinoelämällä on käyttöä heidän erityisosaamiselleen. On löydettävä keinoja näiden tavoitteiden yhdistämiseen. Onko ulkomailla suoritettujen tutkintojen tunnustamis- ja hyväksymismenettely kehitetty sellaiseksi, että se mahdollistaa maahanmuuttajien mahdollisimman nopean sijoittumisen koulutustaan vastaaviin tehtäviin? Onnistuneesti kotoutuneen etnisen vähemmistön jäsenenä on oletettavasti edellytyksiä kommunikoida kolmansien kulttuurien edustajien kanssa. Kannattaako kosmopoliittista, erilaisten kulttuurien kohtaamisen hallitsevaa henkilöstöä tarvitsevan vientiteollisuutemme näin ollen ryhtyä aivan konkreettisesti oman etunsa vuoksi edistämään ja tukemaan etnisten vähemmistöjemme kotoutumista?

Helsingin seudulla asuvien afrikkalaisten työllistymistä koskevassa tutkimuksessa (Joronen 1997.) todettiin, että oma aktiivisuus työnhaussa ei ole mikään menestyksen taie ja että suomen kielen sujuva hallinta on selvästi työnsaannin ehto. Syrjintää työhönotossa ja työpaikoilla olivat kokeneet kaikki haastatellut, joiden joukossa ei edes ollut huonoimmin työllistyneen afrikkalaisryhmän somalien edustajia. Somalien keskuudessa haastattelupyynnöihin suhtauduttiin hyvin torjuvasti, koska asia nähtiin liian kiusalliseksi, tilanne toivottomaksi ja tutkimus hyödyttömäksi.

Peter Lindholm (1996) muistuttaa Ruotsin maahanmuuttopoliittiselle komitealle laatimassaan selvityksessä, että 1990-luvun alkupuoliskolla Ruotsista katosi 250 000 teollista työpaikkaa. Uusia yrityksiä toki syntyy, mutta ne eivät juurikaan valmista tavaroita vaan kehittelevät tuotteita ja palveluja. Ruotsin on kohdattava globaali tietoyhteiskunta. Maan säilyminen hyvinvointi- ja tietoyhteiskuntana riippuu siitä, miten hyvin se kykenee integroitumaan tähän uuteen maailmaan ulkomaankaupassa sekä tieteellisessä ja kulttuurisessa vaihdossa. Vuorovaikutuksen tärkeä väline on nykyaikainen viestintä- ja tietotekniikka. Lindholmin mukaan on erittäin tärkeää, että maahanmuuttajien kulttuurinen, kielellinen ja muu osaaminen saadaan avuksi Ruotsin integraatioponnistelussa, joten maahanmuuttajat on saatava käyttämään uutta tekniikkaa.

Tietotekniikka pitää ensinnäkin ottaa täysipainoiseen käyttöön maahanmuuttajille suunnatussa ruotsin kielen ja ruotsalaisen kulttuurin opetuksessa. Monet maahanmuuttajat tulevat kulttuureista, joissa yleiset kohtauspaikat ovat itsestäänselvyys. Ruotsalaisilla sellaisia taas ei vanhastaan ole ollut. Lindholm ehdottaa, että ryhdytään perustamaan kaikille ikäryhmille tarkoitettuja monikulttuurisia kohtauspaikkoja, informaation, kommunikaation ja opetuksen areenoita, joissa on kirjasto, nettikahvila, opetus- ja kokoustilat, näyttämö eläville esityksille ja elokuville sekä työnvälityspiste. Tällaista paikallista kulttuurikeskusta voisivat sekä viranomaiset että kansalaisjärjestöt hyödyntää toiminnassaan ja tiedotuksessaan. Maahanmuuttajanuorille on syytä järjestää erityistä tietotekniikan opetusta koulussa annettavan lisäksi. He näet tarvitsevat sitä vielä kipeämmin kuin valtaväestön nuoret. Halpa ja tehokas tapa koota ja jakaa maahanmuuttokysymyksiä koskevaa ajantasaista tietoa on avata aihepiiriä varten Internet-kotisivut. Helsingin kaupungin syksyllä 1995 perustaman kulttuurikeskus Caisan ei tarvitse paljonkaan lisätä palvelujaan (Ks. Pirhonen 1997.), kun se jo täyttää Lindholmin suosittelman monikulttuurisen kohtauspaikan tunnusmerkistön.

Lindholm korostaa, että Ruotsin yhteiskunta ja talouselämä tarvitsevat maahanmuuttajien osaamista ja että maahanmuuttajat puolestaan tarvitsevat ajantasaisen tieto- ja viestintäteknikan hallintaa päästäkseen työmarkkinoille. Yhteiskunnan on osoitettava varoja näiden tarpeiden kohtaamisen mahdollistamiseen. Sitralle lienee luonteva tehtävä

selvittää näiden kysymysten tilaa ja tulevaisuutta Suomessa. Helsingin Sanomat kertoi 19. tammikuuta 1999 Pamu-projektista, jossa yritetään sadan miljoonan markan panostuksella työllistää puolet inkerinsuomalaisista paluumuuttajista. Seuranta kuulune itse projektiin, mutta varmaankin myös Sitra voi olla mukana hyödyntämässä sen tuloksia. Annetaanko paluumuuttajien työllistämiskoulutukselle sellainen sisältö, että koulutetuilla on aidot mahdollisuudet menestyä työmarkkinoilla?

Maahanmuuttajien yritystoiminta.

Ruotsissa on havaittu maahanmuuttajien yritykset merkittäviksi etnisiin vähemmistöihin kuuluvien työllistäjiksi mutta vastaavasti maahanmuuttajayrittäjien on todettu tarvitsevan tavanomaista enemmän tukea ja neuvontaa. Maahanmuuttopoliittiselle komitealle laatimassaan tutkimuksessa Ali Bensalah Najib (1996) muistuttaa, että Ruotsin elinkeinorakenne on 20 viime vuoden aikana muuttunut olennaisesti: raskaan teollisuuden merkitys on vähentynyt, tieto- ja palvelualan merkitys kasvanut. Samalla pienet yritykset ovat saaneet tärkeämmän osan. Monilla uusista pienyrittäjistä on maahanmuuttajatausta. Monessa lähtömaassa pienyrityksillä on vanhastaan paljon suurempi merkitys kuin Ruotsissa ja yrittäjän koko perhe työskentelee hellittämättömästi yrityksen hyväksi.

Vuonna 1994 maahanmuuttajataustaisten omistamia ja johtamia yrityksiä oli Ruotsissa 54 000 eli 14 % kaikista yrityksistä. Kaikista tuona vuonna yrittäjiksi ruvenneista 17 % oli maahanmuuttajataustaisia. Maahanmuuttajien yrityksiä perustetaan vuosittain kolmisen tuhatta. Kyse on ennen muuta palvelualan yrityksistä. Vuonna 1994 maahanmuuttajien yritykset työllistivät 190 000 henkeä eli melkein 14 % kaikista pk-yritysten työntekijöistä ja 9 % yksityisen sektorin palveluksessa olevista. Pitää ottaa huomioon, että maahanmuuttajat vanhastaan työskentelivät Ruotsissa teollisuuden ja julkisen sektorin palveluksessa eli aloilla, joilta on viime vuosina kadonnut paljon työpaikkoja. Maahanmuuttajien työttömyys on noussut rajusti, paljon korkeammaksi kuin valtaväestön.

Maahanmuuttajien pienyritykset eivät useinkaan ole tavanomaisia. Useimmat maahanmuuttajien yritykset eivät pyri kasvuun, vaan yrityksen perustaminen on monesti reaktio työttömäksi joutumiseen. Myös halu työskennellä itsenäisesti ja ansaita paremmin ovat tärkeitä yrittäjäksi ryhtymisen vaikuttimia. Maahanmuuttajan yrityksen organisaatio on paljon useammin patriarkaalinen kuin rationaalinen: monestikaan tehtäviä ei ole eriytetty eikä toiminta perustu liiketaloudelliseen laskelmointiin vaan perheenpään myös taloudenulkoisten seikkojen perusteella tekemiin päätöksiin. Esimerkiksi elintarvikeliikkeen laajentaminen kolmennyksimäiseksi voi perustua pelkästään siihen, että liikkeen perustajalla on kolme poikaa.

Maahanmuuttajien yritystoimintaa haittaa Ruotsissa ennen muuta alkupääoman ja kehittämispääoman hankkimisen vaikeus. 1990-luvun alun pankkikriisin jälkeen kaikkien pienyrittäjien on Ruotsissa vaikeata lainata alkupääomaa pankista. Luotonsaanti tuottaa maahanmuuttajayrittäjille vaikeuksia normaaliaikoinakin, sillä monetkaan heistä eivät osaa esittää tarvittavia tarkkoja laskelmia. Myös syrjintää esiintyy. Asianmukainen yhteydenpito verottajaan ja muihin yrityksiä valvoviin viranomaisiin tuottaa myös usein vaikeuksia maahanmuuttajayrittäjille.

Ali Bensalah Najibin mukaan maahanmuuttajille on annettava lisää yritystoimintaa ja sen rahoitusta koskevaa koulutusta ja neuvontaa, jotta lohkon ilmeinen kasvupotentiaali voidaan saada toteutumaan. Tavanomainen pienyrityksille annettu tuki ei kirjoittajan mielestä riitä vaan tarvitaan erityistukea, joka ottaa huomioon maahanmuuttajayrittäjien erityistarpeet. Kirjoittaja kehottaa muistamaan kustannuksia arvioitaessa, että auttamalla maahanmuuttajien yrityksiä alkuun vähennetään maahanmuuttajien työttömyydestä koituvia kustannuksia.

Kysymyksestä on Suomessakin jo laadittu selvitys: A. ABDULLAHI ALI – Kimmo HYRSKY: *The rocky road of ethnic and immigrant entrepreneurship in Finland*. University of Vaasa, Continuing education centre – University of Jyväskylä, School of business and economics, 1996. Asiaa on tutkittu myös Saksassa: Wolf-Dietrich BUKOW: *Leben in der multikulturellen Gesellschaft. Die Entstehung kleiner Unternehmer und der Umgang mit ethnischen Minderheiten* (1993). Kummankaan teoksen tavoittaminen ei tällä erää onnistunut, jälkimmäisen julkaisijakin jää tuntemattomaksi.

Hoitoala.

Monietnisissä maissa eri puolilla maailmaa on havaittu olennaisen tärkeäksi, että lääkärit ja muut terveydenhuollon ammattilaiset osaavat ottaa kunkin potilaan kulttuurisen taustan huomioon.

Tiivistelmätietojen perusteella alan kirjallisuudessa käsitellään muun muassa seuraavanlaisia kysymyksiä:

- Kulttuurisen monimuotoisuuden kunnioittamisen velvoite tarkoittaa tietenkin suvaitsevuuutta omista poikkeavia uskomuksia ja käytänteitä kohtaan, mutta joissakin tilanteissa täydellinen suvaitsevuus voi aiheuttaa vahinkoa terveydenhuollon asiakkaalle. On huolellisesti arvioitava, mitkä arvot ovat kulttuurisesti suhteellisia ja mitkä perustuvat yleispäteviin eettisiin periaatteisiin. Oikeudenmukaisuuden käsittäminen yhdenvertaisuudeksi kyseenalaistaa näkemyksen, jonka mukaan jokaisen kulttuurisen ryhmän uskomuksia ja tapoja tulee aina kunnioittaa. (Macklin 1998.)
- Pikäaikaissairaiden kotihoito on lisääntynyt, mistä aiheutuu sopeutumisvaikeuksia sekä potilaalle että hänen omaisilleen. Monikulttuurisessa yhteiskunnassa perhetyyppejä on monia, mikä näyttää helpottavan sopeutumista perheenjäsenen krooniseen sairauteen. (Medalie 1997.)
- Sairaanhoidajien tulee ottaa potilaidensa kulttuurinen tausta huomioon, jotta he voivat antaa tehokasta ja turvallista hoitoa. Kun tässä onnistutaan, päästään ylikulttuuriseen sairaanhoitoon Ylikulttuurista hoitoa antamalla hoitajat auttavat potilaitaan säilyttämään tai saamaan takaisin terveytensä. Samalla sekä hoitajien että potilaiden on taisteltava monikulttuurisessa yhteiskunnassa vallitsevia rasismien, alistamisen ja huolenpidon ristiriitoja vastaan. (Lea 1994.)

Varmaankin on niin, että jo pienenkin kulttuurisen vähemmistön olemassaolo tuo monikulttuurisuuden kysymykset esiin terveydenhuollon alueella. Suomessa ei toistaiseksi ole julkaistu kovinkaan paljon aihepiiriä käsitteleviä kirjoituksia, mutta kysymysten tärkeys on maassamme kyllä havaittu. Kesäkuussa 1997 Kuopiossa pidettiin Transcultural Nursing Societyn johdolla kulttuurisen hoitotyön 23. kansainvälinen konferenssi. Tällainen kokous järjestettiin tuolloin vasta toisen kerran Yhdysvaltojen ulkopuolella. Suomalaisia hoitotieteen tutkijoita kuultiin myös alustajina konferenssissa, jossa käsiteltiin kulttuurisen hoitotyön filosofisia perusteita, tutkimusmetodologiaa, koulutusta ja käytäntöä. (Ks. Kankkunen et al. 1997.) Kyse lienee alueesta, jolla suomalaisella asiantuntemuksella voi olla kysyntää tai ainakin yleisöä ulkomailla. Toisaalta aihepiirin tutkimustieto on saatava mahdollisimman tehokkaasti siirtymään koulutuksen avulla myös suomalaiseen arkikäytäntöön, sillä tällä elämänalueella vieraskulttuurisuudesta johtuva syrjintä voi saada hyvin vakavat seuraukset.

Kontrollipolitiikka.

Poliisin ja rangaistusten täytäntöönpanon henkilöstön on useissa maissa epäilty syrjivän etnisiä vähemmistöjä. Liebkindin ja Jasinskaja-Lahden (1997) haastattelemista Helsingin seudulla asuvista maahanmuuttajista joka kolmas oli kokenut ulkomaalaisuutensa vuoksi syrjintää välittömässä elinympäristössään, joka neljäs työelämässä ja joka viides asioidessaan eri paikoissa. Syrjintäkokemukset heikentävät maahanmuuttajien luottamusta Suomen viranomaisiin: vähintään kolmasosa ei luota työnvälitykseen, tuomioistuimiin, poliisiin, ulkomaalaisvaltuutettuun, ulkomaalaisvirastoon eikä oman kunnan ulkomaalais- tai pakolaistoimistoon. Mitä pidempään maahanmuuttaja on asunut Suomessa, sitä enemmän hänellä on kokemuksia syrjinnästä ja sitä vähemmän hän luottaa tšekäläisiin viranomaisiin. Syrjintää koskevien tutkintapyyntöjen jääminen vaille näkyviä tuloksia on omiaan luomaan epäluottamusta poliisia kohtaan.

Syksyllä 1995 pitämässään esitelmässä vankeinhoitolaitoksen silloinen ylijohdaja K.J. Lång (1997) muistutti, että ulkomaalaisia on Suomen vankiloissa alle sata henkeä ja heidän osuutensa vankipopulaatiosta lähenee kolmea prosenttia, kun taas monissa Euroopan maissa vangeista kolmannes on ulkomaalaisia, Ruotsissakin yli 20 %. Toisaalta Långin luvuista käy ilmi, että Suomessakin ulkomaalaisilla on vankiloissa selkeä yliedustus, yleisväestössähän heitä on vain puolentoista prosentin verran. Suomen ulkomaalaisvangit edustavat Långin mukaan 31 maata ja pariakymmentä äidinkieltä. Oikeudenmukaisuutta täytyy heidän osaltaan toteuttaa muun muassa järjestämällä oikeuskäsittelyssä täydelliset tulkkauspalvelut; näin säätää Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimus.

Mitä vähemmistöjen valtaväestöltä saamaan kohteluun tulee, Suomen vankeinhoidossa suurin ongelma on Långin mielestä suomalaisvankien aivan avoin ja toistuvina pahoinpitelyinäkin ilmenevä rasismi. Pieni ryhmä joutuu vankilassa helpommin syrjityksi ja on vaikeammin suojattavissa kuin suuri. Monet romanivangit ovat panneet merkille, että heidän syrjimisensä on vähentynyt, kun nyt on mustaihoisia kiusattavaksi. Repressiivisten keinojen käyttöön valtuutettujen viranomaisten henkilöstössä esiintyy meillä Långin mukaan edelleen piilorasismia. Hän katsoo tilanteen kuitenkin parantuneen, ei sen vuoksi, että humanismi olisi edennyt maassamme, vaan koska rasisista toimista seuraa helposti konflikteja, jollaisten aiheuttamista virkamiehen kannattaa oman mukavuutensa vuoksi välttää.

Koulutus on Långin mielestä välttämätöntä, jotta vankiloiden niin sanottuja muukalaisongelmia voidaan lievittää. Vankilassa edustetut kulttuuriset ryhmät on saatava tutustumaan toisiinsa, jotta suvaitsevudelle voidaan luoda pohjaa. Koulutusta tarvitaan myös sen saavuttamiseksi, ettei rangaistusta ankaroiteta tuomittavan ihonvärin tai kulttuurijäsenyyden perusteella. Oikeusministeriön vankeinhoito-osasto on teettänyt ja jakanut vankiloihin kirjaseen, jossa neuvotaan, miten eri uskontokuntia edustaviin vankeihin tulee suhtautua. Ensimmäinen neuvo tietenkin on, ettei muslimille eikä juutalaiselle saa tarjota sianlihaa. Aluksi tällaista erityiskohtelua herkästi nimitetään hyysäämiseksi mutta nopeasti opitaan, että tällaisten ohjeiden seuraaminen on järkevää, koska siten vähennetään konflikteja. Tätä Lång pitää esimerkkinä onnistuneesta monikulttuurisuuskoulutuksesta.

Maahanmuuttajien värvääminen julkishallinnon palvelukseen on Suomessa nimetty (Ks. komiteanmietintö 1997: 5.) kotouttamispolitiikan tärkeäksi keinoksi. Maahanmuuttajia on erityisen suotavaa saada täytäntöönpanoviranomaisten henkilökuntaan, koska maahanmuuttajat tuntevat epäluuloa poliisia kohtaan ja joutuvat vankiloissa valtaväestöön kuuluvien asiakkaiden järjestelmällisen vainon kohteeksi. Euroopan neuvoston vuonna 1997 antamassa rangaistusten täytäntöönpanosta vastaavaa henkilöstöä koskevassa suosituksessa R (97) 12 todetaan, että etnisillä vähemmistöillä on suotavaa olla rangaistusten täytäntöönpanon henkilöstössä suunnilleen samansuuruinen osuus kuin asisakkaiden

joukossa. Onko Suomessakin perusteltua ryhtyä soveltamaan vähemmistökiintiötä täytäntöönpanovirkailijoita valittaessa?

Maahanmuuttajien ääni.

Kaikessa tässä esitettyjä teemoja käsittelevässä keskustelussa tulee luonnollisesti kuulla myös maamme etnisten vähemmistöjen arvovaltaisia puheenvuoroja. Afrikasta saapuneiden maahanmuuttajien työllistymistä selvittäessään Joronen (1997) kohtasi haastateltavan, joka paheksui sitä, että kyseistä tutkimusta ylipäänsä suoritti suomalainen, kun tarjolla olisi ollut vastaavan koulutuksen saaneita työttömiä maahanmuuttajia. Haastateltavan mielestä työstä olisi sitä paitsi tullut parempi maahanmuuttajataustainen henkilön tekemänä, sillä tutkija olisi silloin ymmärtänyt tutkittaviaan paremmin ja saavuttanut helpommin näiden luottamuksen. Nämä kriittiset huomautukset on varmasti syytä ottaa varteen kaikessa maahanmuuttajia ja monikulttuurisuutta koskevassa tutkimuksessa. On kehitettävä menettelyt, joiden avulla maahanmuuttajien – yhtä hyvin tutkijakoulutuksen saaneiden kuin maallikkojenkin – näkemykset saadaan tähänastista paremmin esiin.

Kirjallisuutta

Tähdellä (*) merkityistä teksteistä on ollut käytettävissä vain tiivistelmä.

A. Yarow ABDULLAHI: Somalit Suomessa. Teoksessa Pirkko PITKÄNEN (toim.): *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita, 1997.

Laura AHONEN – Riitta HANSKI – Tuula KANERVA: Monikulttuurisuudesta opetuksen voimavara. *Opettaja* 6/1998.

Ari ANTIKAINEN: Arkipäivän rasismi. Teoksessa Pirkko PITKÄNEN (toim.): *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita, 1997.

Pertti ANTTONEN: Monikulttuurisuus ja suomalainen identiteetti. Teoksessa Pirkko PITKÄNEN (toim.): *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita, 1997.

Zygmunt BAUMAN: Multikulturelle Gesellschaft. Teoksessa *Brockhaus. Die Enzyklopädie in 24 Bänden*. 20. Auflage, 1998.

Ali BENSALAH NAJIB: På väg mot egenföretagande. Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande. SOU 1996: 55.

Rolf BÜCHI: Uudesta rasismista sekä demokratian tuhoamisesta Ranskassa ja Euroopassa. Teoksessa Jouko JOKISALO (toim.): *Rasismi tieteessä ja politiikassa. Aate- ja oppihistoriallisia esseitä*. Helsinki: Edita, 1996.

Gerhard BÖKEL: Zur Situation ausländischer Jugendlicher – eine Zukunft in Deutschland?! *Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik* 2/1998.

Janina W. DACYL: Management of cultural pluralism in Europe: core challenges and potential remedies. Teoksessa Janina W. DACYL (ed.): *Management of cultural pluralism in Europe. A constitutive network meeting, Gimo, Sweden, 12-13 March, 1995*. CEIFO Publications 63. Stockholm: CEIFO, 1995.

Lars D. ERIKSSON: Maahanmuuttajat ja oikeuden rajat. Teoksessa Timo A. JÄRVINEN – Antti KORTELAINEEN (toim.): *Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Helsinki: Edita, 1997.

*Stefan GAITANIDES: Die multikulturelle Gesellschaft gescheitert? Kritische Anmerkungen zur Titelgeschichte des "Spiegel" vom 14.4.1997. *Bildungsarbeit in der Zweitsprache Deutsch* 2/1997.

Hallittu maahanmuutto ja tehokas kotoutuminen. Maahanmuutto- ja pakolaispoliittisen toimikunnan mietintö. Komiteamietintö 1997: 5.

Tarja HALONEN: Suomen ulkopoliittikka ja ulkomaalaiskysymys. Teoksessa Timo A. JÄRVINEN – Antti KORTELAINEEN (toim.): *Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Helsinki: Edita, 1997.

Helsingin Sanomat 18.12.1998; 19. 1.1999.

Susanna HUOVINEN: Eriäinen = samanarvoinen. *Opettaja* 33/1997.

Pertti HYNYNEN: *Monikulttuurinen Eurooppa-linnoitus*. Yhteiskuntatieteiden tutkimuslaitoksen julkaisu 18/1997. Tampere: Tampereen yliopisto, 1997.

Magdalena JAAKKOLA: Ulkomaalaisasenteet Suomessa ja Ruotsissa. Teoksessa Karmela LIEBKIND (toim.): *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 1994.

Tuula JORONEN: Afrikkalaisten maahanmuuttajien työllistymispolut. Teoksessa Harry SCHULMAN – Vesa KANNINEN (toim.): *Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997: 12.

Päivi KANKKUNEN – Birgitta LEHTO – Marja SILEN-LIPPONEN – Päivi VIRKKI: Erilaisuus ja samanlaisuus – haaste hoitotyölle. *Transcultural Nursing – Global Unifier of Care. Facing Diversity with Unity*. Kulttuurisen hoitotyön 23. konferenssi Kuopiossa 9.-12.6.1997. *Hoitotiede* 5/1997.

Liisa KOSONEN: Vietnamilainen oppilas kahden kulttuurin välissä. Teoksessa Karmela LIEBKIND (toim.): *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 1994

Outi LAARI: "Oma kansa" ja "muuta väkeä". Miten ulkomaalaiset sopivat Suomeen suomalaisten mielissä? Sosiologian pro gradu -työ. Helsingin yliopisto, 1993.

*A. LEA: Nursing in today's multicultural society – A transcultural perspective. *Journal of Advanced Nursing* 1994, 307-313.

Libération 7.12.1998: FN au bord de l'explosion.

Karmela LIEBKIND: Monikulttuurisuuden ehdot. Teoksessa Karmela LIEBKIND (toim.): *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 1994(a).

Karmela LIEBKIND: Maahanmuuttajat ja kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa Karmela LIEBKIND (toim.): *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 1994(b).

Karmela LIEBKIND: Vietnamilaisena pakolaisena Suomessa. Teoksessa Karmela LIEBKIND (toim.): *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 1994(c).

Karmela LIEBKIND: Kulttuurien kohtaaminen. Teoksessa Ari TAMMI (toim.): *Vieraita ja muukalaisia – Kirkko monikulttuurisessa yhteiskunnassa*. Helsingin hiippakunnan synodaalikirja 1998. Helsinki: Kirjapaja, 1997.

Karmela LIEBKIND – Inga JASINSKAJA-LAHTI: Maahanmuuttajien onnistuneen integraation esteitä. Teoksessa Harry SCHULMAN – Vesa KANNINEN (toim.): *Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997: 12.

Peter LINDHOLM: Informationsteknologi och det mångkulturella samhället. Teoksessa *Vägar in i Sverige. Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande*. SOU 1996: 55.

K.J. LÅNG: Syrjintä ja ihmisoikeudet vankeinhoidossa havaitun perusteella. Teoksessa Timo A. JÄRVINEN – Antti KORTELAINEN (toim.): *Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Helsinki: Edita, 1997.

*R. MACKLIN: Ethical relativism in a multicultural society. *Kennedy Institute of Ethics Journal* 1998, 1-22.

Kaija MATINHEIKKI-KOKKO: Suomen pakolaisvastaanotto – periaatteet ja käytäntö. Teoksessa Karmela LIEBKIND (toim.): *Maahanmuuttajat – Kulttuurien kohtaaminen Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 1994.

Kaija MATINHEIKKI-KOKKO: Monikulttuurinen Suomi. Teoksessa Pirkko PITKÄNEN (toim.): *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita, 1997.

*J.H. MEDALIE: The patient and family adjustment to chronic disease in the home. *Disability and Rehabilitation* 1997, 163-170.

Michele MICHELETTI: Den mångkulturella demokratin. Teoksessa *Vägar in i Sverige. Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande*. SOU 1996: 55.

Le Monde 26.1.1999: Bruno Mégret lance son Front national dans la campagne européenne.

Monikulttuuriseen Suomeen. Syrjintää selvittävän työryhmän muistio. Oikeusministeriön lainvalmisteluosaston julkaisu 4/1990.

Dieter OBERNDÖRFER: Integration oder Abschottung? – Auf dem Weg zur postnationalen Republik. *Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik* 1/1998.

Harri PIRHONEN: Kulttuurikeskus Caisa kotouttaa eri kansallisuuksia. *Arsis* 2/1997.

Pirkko PITKÄNEN: Kun kulttuurit kohtaavat – etiikan näkökulma. Teoksessa Pirkko PITKÄNEN (toim.): *Näkökulmia monikulttuuriseen Suomeen*. Helsinki: Edita, 1997.

Pirkko PITKÄNEN – Marjatta VANHALAKKA-RUOHO: Moniarvoinen ja monikulttuurinen kasvatusta: lähtökohtia etsimässä. *Kasvatus* 1997, 439-449.

Hans Ingo von POLLERN: Die Entwicklung der Asylbewerberzahlen im Jahre 1997. *Zeitschrift für Ausländerrecht und Ausländerpolitik* 3/1998.

Joseph RAZ: Multiculturalism: a liberal perspective. Teoksessa Joseph Raz: *Ethics in the public domain. Essays in the morality of law and politics*. Oxford: Clarendon Press, 1994.

Raila RINNE: Opettajajärjestöt kannustavat monikulttuurisuuteen. *Opettaja* 49-50/1997.

Hans Ingvar ROTH: Samhällsidentitet i ett mångkulturellt samhälle. Teoksessa *Vägar in i Sverige. Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande*. SOU 1996: 55.

Matti RUTANEN: Rasismin vastaisuus [sic] kuuluu koulun arkipäivään. *Opettaja* 1-3/1998.

Martin SCHEININ: Kansalaisyhteisö, ihmisoikeudet ja oikeustiede. Teoksessa Timo A. JÄRVINEN – Antti KORTELAINEN (toim.): *Muukalaiset. Juridiikasta ja asenteista kansojen kohdatessa*. Helsinki: Edita, 1997.

Der Spiegel 16/1997: Zeitbomben in den Vorstädten.

*H. STRASSER: The German debate over multicultural society: Climax or test of organized capitalism? *Canadian Journal of Sociology* 1997, 243-258.

Suomen pakolais- ja siirtolaispolitiikan periaatteet. Pakolais- ja siirtolaisasiain neuvottelukunnan mietintö I. Komiteamietintö 1994:5.

Sverige, framtiden och mångfalden. Slutbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén. SOU 1996: 55.

Tuula VAARAKALLIO: Front national – verin juurin ranskalainen. Teoksessa Jouko JOKISALO (toim.): *Rasismi tieteessä ja politiikassa. Aate- ja oppihistoriallisia esseitä*. Helsinki: Edita, 1996.

Tuula VAARAKALLIO: Rodun ja kulttuurin rajamailla. Ekskursio Front nationalin muukalaisvastaisuuteen. *Politiikka* 1997, 79-91.

Susanna VALTONEN: Suvelan päiväkodissa tuetaan maahanmuuttajien omaa kulttuuria. *Opettaja* 49-50/1997.

Ismo VORNANEN: Miten "neekeri" puhuu? *Opettaja* 38/1997.

Maaria YLÄNKÖ: Afrikkalaisten integraationäkymät – pohdintoja Suomen lähtökohdista vastaanottajamaana. Teoksessa Harry SCHULMAN – Vesa KANNINEN (toim.): *Sovussa vai syrjässä? Ulkomaalaisten integroituminen Helsinkiin*. Helsingin kaupungin tietokeskuksen tutkimuksia 1997: 12.